

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Vrstevnícké vztahy sourozenců dětí s kombinovaným
postižením**

Bakalářská práce

Simona Řičánková

Katedra: Sociální pedagogiky

Vedoucí práce: Mgr. Marie Ortová

Rok: 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením* zpracovala samostatně a výhradně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu literatury. Tuto bakalářskou práci nepředkládám k obhajobě na jiné škole. Souhlasím s tím, aby uvedená práce byla pro studijní účely zpřístupněna dalším osobám nebo institucím. Souhlasím s tím, aby uvedená bakalářská práce byla zveřejněna v elektronické podobě.

V Praze dne.....

Simona Řičánková.....

Bibliografická citace

Vrstevnícké vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením, bakalářská práce, Simona Řičánková, vedoucí práce Mgr. Marie Ortová, Praha, 2013, 97 stran

Anotace

Bakalářská práce pojednává o vrstevníckých vztazích sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Vrstevnícké vztahy jsou nesmírně důležité, pomáhají v socializaci a formování identity každého jedince. Vrstevnícké vztahy nám pomáhají uvědomovat si sami sebe, naše postavení ve společnosti, vlastní sebehodnocení a seberealizaci.

V bakalářské práci jsou uvedeny postoje a vztahy vrstevníků a celé společnosti k lidem s postižením, charakteristika kombinovaného postižení a možné kombinace. Život rodiny s dítětem s postižením, postavení sourozenců bez postižení v rodině s dítětem s postižením, komunikace rodičů s dítětem bez postižení o postižení jejich sourozence. Specifické sourozenecké vztahy a působení sourozence s postižením na sourozence bez postižení. Dále jsou zde popsány vrstevnícké vztahy, jejich vytváření a obecná socializace. Vrstevnícké skupiny a především vytváření a udržování vrstevníckých vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením, působení sourozence s postižením na vrstevníky sourozence bez postižení a zvláště vnímání vlastních vrstevníckých vztahů sourozenci bez postižení. Šetření je realizováno prostřednictvím kvalitativní metody a to formou polostrukturovaného rozhovoru. Cílem bakalářské práce je odpovědět na otázku: „Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevnícké vztahy sourozence bez postižení?“ . Analýza šetření ukazuje, že sourozenec s postižením může ovlivňovat vrstevnícké vztahy sourozence bez postižení. Z šetření je patrné, že vrstevnícké vztahy jsou

ovlivněny pozitivně.

Klíčová slova

Vrstevnické vztahy, kombinované postižení, rodina, výchova, děti, sourozenci, sourozenecké vztahy

Summary

My bachelor thesis deals with the relationships of siblings of children of the same age with combined disability. These relations are extremely important, they help socialise and form the identity of every individual. They help us realise ourselves, our social class we belong to, our own self-confidence and self-realisation.

My bachelor thesis describes attitudes and relations of the people of the same age and the society towards the disabled people, and the characteristics of the combined disability and its possible combinations. The life of the family with a disabled child, the position of healthy siblings and the communication between the parents and their disabled children and the healthy ones. Specific siblings relationship and the influence of disabled children on the healthy ones. Besides this the thesis talks about the relations between the children of the same age, creation of them and common socialisation. The peer groups, the creations and maintenance of peer relationships of the siblings with combined disability, the influence of a disabled sibling on healthy peers and particularly the perception of own peer relationship of the healthy siblings. The research is done via quality method with help of a semi-structured interview. The aim of the bachelor thesis is to answer the question: Can a disabled sibling influence the relationship with the healthy sibling? The analysis proves that the disabled sibling can influence it. The research also shows that the influence is positive.

Key words

Peer relations, combined disability, family, upbringing, children, siblings, siblings relations

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Marii Ortové za ochotu, odborné rady a připomínky.

Zároveň děkuji všem, kteří mi se psaním bakalářské práce pomohli a poskytli cenné odborné rady.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat sourozencům dětí s kombinovaným postižením, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli mi rozhovor.

Obsah

Obsah	7
1 Úvod.....	9
I. Teoretická část.....	12
1 Vztahy a postoje vrstevníků sourozenců dětí s postižením a celé společnosti k lidem s kombinovaným postižením.....	13
2 Kombinované postižení	18
3 Rodina s dítětem s kombinovaným postižením	21
4 Výchova dítěte s postižením v rodině.....	28
5 Komunikace rodičů se sourozencem bez postižení o postižení jejich bratra nebo sestry.....	32
6 Postavení sourozenců bez postižení v rodině s dítětem s postižením	34
7 Sourozenci	36
8 Vrstevnické vztahy.....	43
II. Praktická část	53
1 Úvod.....	54
2 Metodologie a získávání informací.....	56
3 Kazuistiky sourozenců respondentů	62
4 Analýza získaných dat	64
5 Shrnutí výsledků šetření.....	71
6 Kritické hodnocení šetření	73
7 Závěr	74
8 Seznam použité literatury	76

9 Příloha A	79
-------------------	----

1 Úvod

Tématem bakalářské práce jsou „Vrstevnícké vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením“. Toto téma jsem si vybrala především proto, že mám k němu blízký osobní vztah. Mám bratra s kombinovaným postižením. V šesti měsících života byla bratrovi diagnostikována mentální retardace, dětská mozková obrna, autismus a epilepsie. Bratr je o 3 roky mladší než já. Od nejtělejšího věku jsme spolu byli v blízkém kontaktu a vyrůstali společně. S problematikou vrstevníckých vztahů jsem se osobně setkala. V dětství při vytváření kamarádských a vrstevníckých vztahů jsem se často potýkala s nejrůznějšími postoji a názory svých vrstevníků. V podstatě se dodnes neustále setkávám s různými reakcemi mého okolí a převážně vrstevníků. Postoje jsou různorodé. Některé jsou neutrální, mnohdy až pasivní. Jiné reakce jsou zase převážně negativní nebo naopak pozitivní. Avšak veškeré tyto odezvy na fakt, že mám bratra s postižením, jsou většinou ovlivněny vlastní zkušeností daného člověka s handicapovanými celkově. Reakce člověka, který se pohybuje v této sociální oblasti nebo má alespoň základní přehled, jsou samozřejmě jiné než u člověka, který nemá s lidmi s postižením žádnou vlastní zkušenost nebo je zná pouze z autobusu či obchodu, kde je viděl. Člověk, který nemá osobní zkušenost s handicapovanými nebo je v této oblasti nedostatečně informován, může osoby s postižením vnímat jako jakési nebezpečí. Může pociťovat ohrožení, strach nebo dokonce i odpor.

Veškeré mé dosavadní zkušenosti jsou spíše pozitivního rázu. Negativních zkušeností nemám mnoho, spíše u mě převažují ty pozitivní. Pro mě osobně významnou negativní zkušeností, kterou si vybavuji, byla jen jedna jediná - když si se mnou kamarádky nechtěly hrát a posmívaly se mi za to, že mám bratra s postižením, který je dle jejich slov „divný a hloupý“. V daný moment jsem z toho byla zaskočená a nevěděla jak reagovat. Moc mě to mrzelo. Doma mi rodiče vysvětlili, že to tak určitě nemyslely, že je to jen pro to, že tomu

nerozumí, jelikož jim to rodiče doma nevysvětlili a že si z toho nemám nic dělat.

Proto hlavně díky této, ale i jiným prožitým zkušenostem, bych se chtěla více zaměřit i na zkušenosti, zážitky, vnímání a hodnocení vývoje při vytváření vrstevnických vztahů jinými sourozenci dětí s postižením. Tímto se ve své bakalářské práci blíže věnuji problematice vytváření vrstevnických vztahů mezi sourozenci dětí s postižením a jejich vrstevníky bez postižení. Obecně se zabývám negativními a pozitivními rysy objevujícími se při vytváření vrstevnických vztahů mezi sourozenci dětí s postižením a jejich vrstevníky bez postižení. Cílem mé bakalářské práce je najít odpověď na otázku:

„Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevnické vztahy sourozence bez postižení?“

Ve své bakalářské práci se zpočátku zabývám postoji a vztahy vrstevníků sourozenců dětí s postižením k lidem s kombinovaným postižením. A to především jaké postoje zastávají vrstevníci sourozenců dětí s kombinovaným postižením a většinová společnost k lidem s postižením. Vrstevníci sourozenců dětí s kombinovaným postižením jsou většinovou společností do jisté míry ovlivněni. Ať už přímo, prostřednictvím rodiny, přátel a blízkého okolí, nebo nepřímo zprostředkovaně prostřednictvím informačních medií. Vzhledem k tomu, že se ve své práci věnuji problematice vrstevnických vztahů sourozenců dětí právě s kombinovaným postižením, jsem popsala, co to je kombinované postižení a s jakými nejčastějšími kombinacemi se můžeme setkávat. Dále jsem se zaměřila na život rodiny s dítětem s kombinovaným postižením, jeho výchovu a s ní spojené těžkosti. Poté jsem se zabývala komunikací rodičů se sourozencem bez postižení o postižení jeho bratra nebo sestry a vzniklými obtížemi s touto komunikací spojenými. Také jsem se zaměřila na postavením zdravých sourozenců v rodině s dítětem s postižením. Dále jsem se zabývala specifickými sourozeneckými vztahy sourozenců v rodině s dítětem s kombinovaným postižením.

Věnovala jsem se i situacím, kdy sourozenci společně prožívají své dětství a to sourozenec bez postižení se sourozencem s postižením. Jaký to může mít vliv na sourozence bez postižení v rodině, jak toto společně strávené dětství se sourozencem s postižením může ovlivnit sourozence bez postižení. Jaké se mohou objevovat pozitivní nebo negativní aspekty, které by mohly v budoucnu ovlivnit život sourozence bez postižení. A v neposlední řadě se ve své bakalářské práci zabývám vrstevnickými vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Zaměřuji se na vytváření jejich vlastních vrstevnických vztahů.

Nejprve se věnuji obecnému pojetí socializace a vytváření vrstevnických vztahů každého jedince. Dále se zaměřuji na vrstevnické skupiny, obzvláště na dvě nejtypičtější pro děti ve věku povinné školní docházky, kterými jsou školní třída a parta. Také se věnuji vrstevnickým vztahům sourozenců dětí s kombinovaným postižením a specifičnosti při jejich vytváření. A v poslední řadě se zabývám chápáním vlastních vrstevnických vztahů samotnými sourozenci od dětí s postižením. Jak mohou sami vnímat vytváření kamarádských vztahů s vrstevníky. Zda pociťují jisté omezení při vytváření vrstevnických vztahů v důsledku skutečnosti, že mají sourozence s postižením.

V praktické části své bakalářské práce jsem se pokusila o analýzu vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Stanovila jsem si čtyři možné významné okruhy ovlivňující vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Pomocí těchto čtyř nejvýznamnějších okruhů jsem si vytvořila výzkumné podotázky, díky kterých jsem se snažila nalézt odpověď na hlavní cílovou otázku.

Pomocí výzkumných podotázek jsem si vytvořila otázky k rozhovorům, které jsem pokládala respondentům.

I. Teoretická část

1 Vztahy a postoje vrstevníků sourozenců dětí s postižením a celé společnosti k lidem s kombinovaným postižením

Postoje a vztahy většinové společnosti k lidem s postižením celkově, jsou v dnešní době různorodé. Značná část společnosti je neustále ovlivněna řadou předsudků. Málo lidí vnímá osoby s postižením s určitým nadhledem a porozuměním.¹

Člověk s viditelnou vadou nebo poruchou, či jakýmkoliv zřejmým postižením, upoutává pozornost lidí jako magnet. Čím nápadnější postižení člověk má, tím více upoutává pozornost a je ve společnosti chápán jako někdo zvláštní a odlišný. Může vzbuzovat nejistotu, strach a odpor. Celá naše společnost je založena na pevně stanovených normách, na kterých si po většinou zakládá. Tyto stanovené společenské normy se postupem času neustále mění a utváří se nové. Ale i přesto jsou mnohdy pro lidi s postižením nesplnitelné.²

Člověk s postižením, díky svému handicapu, nemůže naplňovat veškeré společensky stanovené normy. Pro člověka s postižením je mnohdy náročné naplnit alespoň nějaké společensky uznávané zvyky, směrnice nebo dokonce zákony. Mohou mít problém s vykonáváním svých společenských rolí, které má společnost zapsané vždy určitým způsobem a ten od nich očekává. Rovněž mohou mít problém s komunikací, s přirozeným vytvářením vztahů s lidmi, jenž brání jejich celkové socializaci. Nebo mohou být nesvéprávní a proto nemají způsobilost k právním úkonům, které za ně vykonává soudem přidělený

¹ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 21. ISBN 978-80-247-1733-3.

² ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 40. ISBN 80-85931-48-6.

opatrovník, což je může omezovat a vyčleňovat ze společnosti.³

Obzvláště pro člověka s kombinovaným postižením, může být důsledkem kombinací více postižení zároveň jeho neschopnost naplnění společensky daných norem zmnohonásobněna. A z tohoto důvodu mohou být postižení lidé, vyloučeni ze života většinové společnosti. Mohou být většinovou společností diskriminováni a segregováni. Například při studiu ve škole, na trhu práce, v zaměstnání či ve společenském životě. Ale i v běžném každodenním životě, při nákupu v obchodě, jízdě MHD nebo návštěvě úřadu, které doposud nespĺňují požadavky na bezbariérové užívání. Většinová společnost osoby s postižením plně nepřijímá a nenabízí jim úplnou možnost se začlenit do společnosti a žít plnohodnotný život jako většinová společnost. Tyto nesplnitelné normy se pro lidi s postižením stávají jakousi bariérou, která odděluje svět lidí s postižením od světa většinové společnosti. I přes veškeré snahy integrace ve školách, podporovaného zaměstnávání a toho, že v České republice platí antidiskriminační zákon a úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, jsou nejspíš z důvodů nedostatečné obecné informovanosti nebo možná i nezájmu většinové společnosti, lidé s postižením stále diskriminováni a vyčleňováni ze společnosti.⁴

Lidé s kombinací více postižení, vad a poruch zároveň, jsou následkem svého postižení pravděpodobně více ohroženi diskriminací a izolací ze společnosti. Kombinované postižení je často považována za náročné hlavně z důvodu toho, že se obtíže díky kombinaci více postižení, násobí. Postižený může při svém naplňování základních potřeb strádat.

Většinová společnost takřka všechny lidi s postižením řadí do jedné škatulky, „postižení“.

³ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 21-33. ISBN 978-80-247-1733-3.

⁴ VENCL, Jiří, Diskriminace [online]. Národní rada osob se zdravotním postižením ČR (cit. 14. dubna 2013). URL: <http://www.nrzp.cz/diskriminace>

Společnost na lidi s postižením pohlíží s předsudky. Předsudky proti lidem s postižením, stejně jako vědomý nebo podvědomý strach, podporují a zesilují tendence lidí k odmítnutí přijetí dítěte s postižením jeho sourozence a rodičů.⁵ Lidé s postižením obecně jsou do jisté míry společností „onálepkováni“ a díky této nálepce vnímáni jako nezpůsobilí k plnohodnotnému životu, který podle většinové společnosti žijí jen lidé bez postižení. Ale ne každý člověk s postižením je následkem svého handicapu omezen a neschopen žít běžný plnohodnotný život. V dnešní době existuje nespočet kompenzačních pomůcek, které mohou postiženému pomoci vykompenzovat jeho handicap a umožnit žít kvalitní život, jako lidé bez postižení.

Reakce a postoje lidí bez postižení, na lidi s postižením, jsou odlišné a jsou ovlivněny nejrůznějšími faktory. Například vlastní zkušeností či zkušenostmi někoho jiného, přejatými názory, postoji nebo vlastním utvářením úsudku díky informacím zprostředkovaným v mediích. U dětí, které nejsou schopné si prozatím samy utvořit vlastní názor na jakékoliv dosud nepoznané téma, formují jejich prvotní názory, hodnoty a postoje především rodiče, blízcí příbuzní, učitelé ve škole a vrstevníci.

Děti se o postižení, nebo spíše odlišnost jiných lidí, začnou zajímat z mnoha důvodů. Ale nejčastěji jsou podnětem jejich zájmu osobní zkušenosti s člověkem s postižením. Může docházet k přímému i nepřímému setkání.

K nepřímému setkání může docházet například prostřednictvím veřejných médií nebo zkušeností někoho jiného. Zatím co k přímému setkání může docházet kdekoliv a kdykoliv, dítě může postiženého vidět v autobuse, obchodě nebo ho potkat na ulici. Také se s ním může setkat ve škole, kam dítě s postižením může být integrováno. To je v dnešní době velice časté. Při rozmachu vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími

⁵ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 209. ISBN 80-7315-120-0.

potřebami, kdy je dítě s postižením začleněno do běžné třídy. Může se také s dětmi s postižením přímo setkat i v kolektivu svých vrstevníků, kdy jeden z vrstevníků je postižený. Ale rovněž se může s dítětem s postižením přijít do kontaktu prostřednictvím kamaráda, který má sourozence s postižením.⁶

Děti přejímají hodnoty, názory a možné postoje na téma „lidé s postižením“ převážně od svých rodičů, kteří jim postižení lidí nějakým způsobem objasní. Může se ale stát, že rodiče dítěti problematiku lidí s postižením žádným způsobem nevysvětlí a dítě si samo vytvoří svůj úsudek, který může být mylný. Dítě si samo může vytvořit svůj postoj k lidem s postižením prostřednictvím informačních médií, zkušeností kamarádů nebo výkladu a objasnění učitelů ve škole, kteří můžou dětem za účelem osvěty objasnit základy problematiky lidí s postižením.

Postoje a vztah dětí k lidem s postižením jsou stejně, jako postoje celé společnosti, různé. Postoj a vztah se především odvíjí od informovanosti. Pokud je dítě nedostatečně či nevalně informováno o problematice lidí s postižením, může být jeho postoj rezervovaný až odmítavý, jak tomu mnohdy ve většině případů bývá. Dítě neví, co člověku s postižením je a proč je odlišný. Co od člověka s postižením očekávat a jak se k němu správně chovat.

Z tohoto důvodu se můžeme potýkat s problematikou vytváření vrstevnických vztahů lidí s postižením. Ale hlavně se můžeme potýkat s problematikou, na které jsem založila svou bakalářskou práci. Jedná se o téma vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením.

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením, mohou být právě díky skutečnosti, že mají sourozence s postižením, vrstevníky odmítány nebo dokonce šikanováni. Vrstevníci velmi často, díky své nedostatečné nebo nesprávné informovanosti, sourozence dětí s postižením považují za divné

⁶ ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 40. ISBN 80-85931-48-6.

a srovnávají je s jejich bratrem či sestrou s postižením. Eventuálně se jim posmívají, že je jejich sourozenec s postižením odlišný, vypadá jinak nebo se jinak chová.

Samozřejmě se můžeme setkávat i s pozitivními přístupy, kdy jsou vrstevníci dostatečně a správně informováni o lidech s postižením, nebo jsou natolik inteligentní a ví, že se jedná o nemoc a není vhodné se sourozenci, za jeho bratra či sestru s postižením, vysmívat nebo ho nějakým způsobem diskriminovat.

2 Kombinované postižení

Kombinované postižení je postižení více vadami a vyskytuje se relativně často. Jedná se o jednotlivá postižení, která se mezi sebou navzájem sdružují.

V odborné literatuře se nejčastěji klasifikují jednotlivé druhy postižení zvlášť, nikoliv však jejich možné kombinací. Ačkoliv v praxi se můžeme často setkat s kombinací dvou a více různých vad nebo poruch u jednoho jednotlivce. Tyto kombinace více postižení, vad a poruch zároveň mají mnoho pojmenování. Nejčastěji jsou užívány pojmy jako kombinované postižení, postižení více vadami, vícenásobné postižení či sdružené vady a podobně.

Kombinované postižení dle Opatřilové je takové postižení, kdy se u konkrétního jedince vyskytne více postižení, poruch a vad, které se velice často sdružují a mají tendenci vyskytovat se společně. Kombinované, sdružené vady představují velmi širokou řadu nedostatků v oblasti fyzických, psychických a sociálních funkcí. Tyto jednotlivé nesnáze se navzájem prolínají a ovlivňují.⁷ Některé vady se kombinují častěji na rozdíl od jiných.

Kombinace několika druhů postižení bývají často zapříčiněny genetickými anomáliemi a někdy se projevují formou souborů mnoha příznaků. Primární postižení bývá v některých případech velmi obtížné stanovit. Přestože není vyloučena žádná kombinace různých vad, některé se vyskytují častěji a jiné pouze v ojedinělých případech.⁸

⁷ OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Metody práce u jedinců s těžkým postižením a více vadami*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 20-140. ISBN 80-210-3819-5.

⁸ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 23-38. ISBN 80-7315-120-0.

2.1 Základní možné kombinace jednotlivých postižení, vad či poruch

U lidí trpících kombinovaným postižením se mohou objevovat různé kombinace poruch, vad nebo postižení zároveň. Mezi nejčastější spojení patří kombinace nejrůznějších postižení s mentální retardací.

Mezi relativně často se vyskytující kombinaci patří kombinace mentální retardace s tělesnými vadami, nejčastěji s dětskou mozkovou obrnou. Tuto kombinaci také často doprovází i další poruchy, jako například dysartrie, což je vada řeči, která se projevuje problémy s ovládním artikulačních orgánů. U postiženého člověka s mentální retardací je prakticky vždy snížena jeho mentální schopnost, tedy inteligence, která omezuje jedince při komunikaci, myšlení, učení či orientaci v okolí.

Podobné kombinace nacházíme také v případě sdružování mentální retardace s autismem. Autismus je pervazivní vývojová porucha, pro kterou je příznačná omezená schopnost komunikace, navazování vztahů a dezorientace ve vnímání okolního světa. Autismus se projevuje jakousi chorobnou uzavřeností do sebe a charakteristickými projevy chování. Lidé s poruchou autistického spektra pevně lpí na naučených rituálech a stereotypním chování, které by se mělo respektovat. Můžou se u nich projevovat i stereotypní pohyby a někdy také agresivita. Mentální postižení se také často vyskytuje v kombinaci se smyslovými vadami, kterými jsou vady sluchové, ale i zrakové. Jak u mentálního postižení, tak i u autismu, se můžeme setkat s kombinací se smyslovými vadami. Ačkoliv tyto kombinace autismu a smyslového postižení nejsou tak časté, jako kombinace s mentálním postižením.⁹

Dále se mnohdy vyskytuje kombinace mentální retardace a epilepsie, ale

⁹ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 148-150. ISBN 978-80-247-1733-3.

i kombinace epilepsie a autismu, která je velmi častá. Dle statistik, u jednoho z pěti až u jednoho ze šesti předškolních dětí s autismem, se objeví epilepsie už v prvních letech života. Jedná se o epilepsii spánkového laloku nebo o komplex částečné záchvatové epilepsie. U dalších 20% se epilepsie objeví v pubertě či těsně před ní.¹⁰ Epilepsie je v praktickém slovníku medicíny popsána jako skupina poruch v mozku, projevující se opakovanými nervovými záchvaty. Tyto záchvaty se mohou projevovat poruchami vědomí a vnímání, křečemi, vegetativními projevy a také psychickými příznaky.¹¹

Ve všech těchto jmenovaných případech nejrůznějších kombinací je u jedinců zjištěno společné poškození centrálních funkcí a systémů, které řídí a realizují vnímání, pohyb a jejich zpracování.

Všichni jedinci s kombinovaným postižením mají podobný či stejný problém, orientovat se ve svém prostředí a zmocnit se ho vlastními prostředky, změnit ho a tím si vybudovat vlastní poznávací struktury.¹² Proto tedy často mají problém naplňovat veškeré své životní potřeby a hodnoty. Žít plnohodnotný život, začlenit se do společnosti a tudíž být společností plně přijímáni.

¹⁰ GILLBERG, Christopher. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003, s. 50-72 . ISBN 80-7178-856-2.

¹¹ VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Praktický slovník medicíny*. 5. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1998, s. 115. ISBN 80-85800-81-0.

¹² VÍTKOVÁ, Marie. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a speciální*. Brno: Paido, 2004, s. 152 - 161 . ISBN 80-7315-071-9.

3 Rodina s dítětem s kombinovaným postižením

Situace každé rodiny s dítětem s postižením je velmi nestandardní a obtížná ve všech ohledech, pro všechny členy rodiny.

Jde o novou nelehkou životní situaci. Rodina se musí vyrovnávat s novou životní překážkou, která jí od základu může změnit život. Rodina se musí vyrovnávat se strachem z nepoznaného. Neví, co bude, jak tuto novou situaci zvládnout, zda jí vůbec zvládnou. Neví, jak se dítě s postižením bude vyvíjet, a v daný moment nemá dostatek informací, které by jí pomohly situaci lépe přijmout. Rodina, která se již před porodem dozví, že čeká dítě s postižením, se s tímto nelehkým zjištěním může vyrovnávat podstatně lépe než rodina, která se tento fakt dozví až po porodu dítěte. Rodina, která již dopředu ví, že bude mít dítě s postižením, má možnost a více času se na danou situaci připravit a s touto skutečností se do jisté míry vyrovnat a rozhodnout se, zda je v jejich silách tuto nelehkou vzniklou životní zkoušku zvládnout a dítě s postižením si ponechat ve své péči a vychovávat ho. Oproti tomu rodina, která se dozví až po porodu, že jejich narozené dítě je postižené, může tuto skutečnost vnímat hůře. Už jen z toho důvodu, že každá rodina se těší na své očekávané dítě a je přesvědčena, že bude mít dítě bez postižení, mnohdy ani nepočítají s komplikacemi, které mohou nastat. A už vůbec ne s tím, že by se jim mohlo narodit dítě s postižením. Snad každá matka po porodu postiženého dítěte reaguje stejně odmítavě: „Nechci takové dítě, dejte mi dítě zdravé“.¹³

Existuje hodně případů, kdy už se rodiče radují ze zdravého miminka a naráz se od lékaře dozví děsivou diagnózu, která jim oznamuje, že jejich dítě je postižené. To může být následkem situace vzniklé při porodu nebo po něm. V každém případě, i když jsou rodiče dopředu obeznámeni s tím, že se jim narodí dítě s postižením nebo se tuto diagnózu dozví až po porodu, je pro

¹³ MARKOVÁ, Zdeňka, STŘEDOVÁ, Ljuba. *Mentálně postižené dítě v rodině*. Vyd. 1. Praha: Knižnice speciální pedagogiky, 1987, s. 19 ISBN neuvedeno

všechny velice náročné se s touto situací vyrovnat a přijmout ji. Rodina a její členové prochází obdobně jako při jiných zátěžových situacích několika emocionálními fázemi.¹⁴ Tyto fáze se popisují podobně, v různých odborných publikacích jedná se o shodný emocionální proces, jako při zjištění diagnózy nevléčitelné nemoci nebo úmrtí někoho blízkého. V mnoha případech mají stejný základ a liší se od sebe jen nepatrně. Mezi jednotlivými fázemi mohou být individuální intervaly a ve výjimečných případech na sebe, jednotlivě po sobě jdoucí fáze, nemusí navazovat.

První přirozenou reakcí dle Fitznerové je šok. Jedná se o první fázi šoku a popření. „Máme pocit, že vůbec nevíme, co si počít.“ Podobná reakce je z počátku naprosto přirozená a adekvátní dané situaci. Reakce na podobnou situaci mohou být individuální, ale jen málokdo je ihned schopen racionálně uvažovat a situaci řešit.¹⁵ Teprve po odeznění šoku přichází rozumová analýza situace. Mezi šokem a rozumovou analýzou může být dlouhý interval.¹⁶ Poté se objevují pocity bezmoci a úzkosti. Následující fáze je reaktivní, která se projevuje tak zvanými obrannými mechanismy, jako jsou bolest, žal, agresivita. Velmi často se v této fázi objevuje také pocit viny a selhání. Další fáze je adaptační, kdy přichází realistické hodnocení, rodiče se ptají: „Co by se dalo dělat?“. Poslední fází je reorientace, rodiče začínají jednat, vyhledávají pomoc, informace a plánují budoucnost.¹⁷

Reakce rodičů po narození postiženého dítěte se v odborné literatuře často nazývají jako psychopatologické projevy. Podle Simona Olshansky, je chronická lítost rodičů, kterým se narodí postižené dítě, ve většině případů

¹⁴ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 33. ISBN 978-80-247-1733-3.

¹⁵ FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 41. ISBN 978-80-7367-663-6.

¹⁶ BLAŽEK, Bohuslav, Jiří KUČERA a Jiřina OLMROVÁ. *Světy postižených: (sociální posila v rodinách s mentálně retardovaným dítětem)*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1988, s. 24-64. ISBN 08-083-88.

¹⁷ FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 41. ISBN 978-80-7367-663-6.

projevem neuroticismu, jedná se o zcela normální a zdravou reakci.¹⁸

Dle Matějčka zjištění, že dítě je vážně postiženo, vyvolá obvykle silnou úzkost a pocit beznaděje. Jako bychom ztratili dosavadní životní jistotu.¹⁹

Narozením dítěte se závažnou vadou či poruchou je podle Slowíka natolik obtížná událost, že bývá často porovnávána například s úmrtím člena rodiny.²⁰

Tato tíživá událost zasáhne nejen rodiče a prarodiče ale i sourozence dítěte s postižením. Právě v tomto období se objevuje zvýšené riziko rozpadu rodiny.²¹

Dle Matějčka je toto období spojené s „vinou“. Vina se hledá často u osob nejbližších. Jeden z rodičů u druhého, u prarodičů, u již narozených dětí v rodině, u zdravotnických pracovníků či u sebe samých. Ve většině případů vinen není nikdo a hledání viníka nás může sice na chvíli přivést na jiné myšlenky, ale ve skutečnosti neprospívá nikomu. A nejméně ovšem dítěti samotnému nebo jeho sourozenci. Zpravidla tyto obranné mechanismy kazí rodinné ovzduší a může následkem toho docházet k rozpadům rodiny a případným rozvodům.²² Tyto situace mohou být velice náročné pro sourozence narozeného dítěte s postižením, pro kterého je toto období také velice obtížné. Sourozenci prožívají veškerá tato období a fáze společně s rodiči. A proto potřebují jistotu, podporu a včasné objasnění dané situace. Jelikož sourozenec bez postižení celou tuto dobu vyrovnávání se s obtížnou skutečností prožívá sám, uprostřed rodinných konfliktů, starostí a obav, kterými rodina prochází. Je mnohdy přímým svědkem napjatých situací, kdy rodiče prochází určitými

¹⁸ BLAŽEK, Bohuslav, Jiří KUČERA a Jiřina OLMROVÁ. *Světy postižených: (sociální posila v rodinách s mentálně retardovaným dítětem)*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1988, s. 24. ISBN 08-083-88.

¹⁹ MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodičům mentálně postižených dětí*. 1. vyd. Praha: H & H, 1992, s. 4. ISBN 80-85467-52-6.

²⁰ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 33-35. ISBN 978-80-247-1733-3.

²¹ Tamtéž, s. 34

²² MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodičům mentálně postižených dětí*. 1. vyd. Praha: H & H, 1992, s. 4. ISBN 80-85467-52-6.

obtížnými fázemi a obdobím spojeným s vinou. Tento prožitek může dítě velmi poznamenat. Může v něm vzbuzovat úzkost, beznaděj a strach, který může přecházet až do depresí. Především ovlivňuje dítě spíše z negativního hlediska, ale v žádném případě se nevylučuje ani možnost, kdy může tato neklidná situace ovlivnit dítě pozitivně.

V rodině je důležitá celková podpora všech členů. Období zjištění, že je jejich dítě postižené, bývá velmi náročné. Pokud se členové navzájem podporují, může to rodinu ještě více sblížit a posílit a tím utvořit pevné základy pro takřka bezproblémové fungování rodiny s postiženým členem. Každá rodina s dítětem s postižením, aby mohla fungovat a naplňovat veškeré své potřeby, potřebuje základní informace, pomoc a podporu nejen z rodiny, ale i mimo rodinu. Rodiče, kterým se narodí dítě s postižením nebo zjistí, že je jejich dítě postižené, mají možnost využívat služeb rané péče. Jedná se o sociální službu, která nabízí terénní i ambulantní pomoc rodinám s dítětem se zdravotním postižením.

Cílem rané péče je podporovat a pomáhat rodinám v nepříznivých životních situacích. Raná péče se snaží umožnit rodičům vychovávat jejich dítě v přirozeném prostředí a podporuje rozvoj všech oblastí vývoje dítěte s postižením. Snaží se zmírňovat negativní vlivy postižení dítěte a poskytnout mu co nejlepší podmínky pro začlenění do společnosti. Raná péče nebo-li raná intervence, je raná podpora, která nabízí služby rodinám s dítětem s postižením od narození do sedmi let věku dítěte.²³

Raná péče poskytuje poradenské a konzultační služby, diagnostiku, individuální práci s dítětem, medicínsko-terapeutickou a pedagogicko-psychologickou péči, přednášky, workshopy, setkávání rodičů, odbornou literaturu, půjčování speciálních pomůcek a mnoho dalšího. Také může nabízet

²³ Společnost pro ranou péči [online]. (cit. 12. dubna 2013). URL: <http://www.ranapece.cz/>

pobyty pro rodiče s dětmi nebo respitní službu.²⁴ Může pomoci zlepšovat porozumění, komunikaci a interakci mezi dítětem s postižením a jeho rodinou, nejbližšími příbuznými a vrstevníky. Rovněž napomáhá při zmírňování problémového chování a trávení volno časových aktivit a v neposlední řadě podporuje samostatnost dítěte.²⁵ Raná péče je velmi důležitá a přínosná pro rodiny s dítětem s postižením. Málo kdy se, ale raná péče více věnuje sourozencům dětí s postižením, kteří stejně jako rodiče mohou trpět skutečností, že mají bratra nebo sestru s postižením.

Raná péče se v posledních letech neustále rozvíjí a rozšiřuje své služby. Ale i přes to, že některé organizace, poskytují služby sourozencům a pořádají setkávání sourozenců, myslím si, že je to stále nedostačující. Sourozenci dětí s postižením tuto ranou péči potřebují stejně jako, samotné děti s postižením a jejich rodiče. Jsem pevně přesvědčena o tom, že by tato služba byla účelná a dostatečně využívána. Sourozencům dětí s postižením by jistě pomohly poradenské služby, konzultace, přednášky, ale především společné setkávání sourozenců. Sourozenci stejně jako rodiče potřebují cítit, že v tom nejsou sami. Že existují odborníci, kteří jim pomůžou řešit nejrůznější problémy a vzniklé situace, spojené s jejich sourozencem s postižením. Ale obzvláště by jim pomohlo setkávání sourozenců dětí s postižením. Prostřednictvím toho, by se přesvědčili, že existují i jiní lidé, kteří mají stejný problém a žijí podobný život jako oni, zažívají podobné každodenní starosti i radosti. Se kterými mohou probírat své zkušenosti, zklamání a těžkosti. Sourozenci od dětí s postižením také potřebují pocit sounáležitosti a porozumění, přesně takový pocit jim skupina sourozenců se stejným problémem po většinou poskytuje. Možná i proto, že jsou trošičku jiní než jejich vrstevníci se sourozencem bez postižení.

²⁴ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 202-203. ISBN 80-7315-120-0.

²⁵ Raná péče [online]. Asociace pomáhající lidem s autismem (cit. 16. dubna 2013). URL: <http://www.praha.apla.cz/rana-pece-2.html>

V kolektivu sourozenců handicapovaných se můžou cítit více sami sebou a spokojeněji, než v kolektivu vrstevníků, kteří povětšinou ani neví, co to autismus nebo jiné postižení je. Lidé, kteří nemají sourozence s postižením, nemají o tuto problematiku zájem a často jim chybí porozumění a soudržnost. Já osobně jsem ze své vlastní zkušenosti přesvědčena o tom, že pro sourozence dítěte s postižením, je velice důležitý kontakt s jinými sourozenci dětí s postižením stejně jako kontakt s vrstevníky bez sourozence s postižením. Kontakt s jinými sourozenci dětí s postižením napomáhá lépe se vyrovnávat a přijímat danou situaci, že mají sourozence s postižením a sami jsou malinko odlišní než jejich vrstevníci.

Rodina může procházet nejrůznějšími etapami vývoje, které souvisí s již zmiňovanými fázemi emocionálních reakcí na tíživou situaci.

První etapou, kterou rodina prochází, je etapa vyrovnávání se s postižením dítětem. První etapa nastává z pravidla po absolvování některých fází emocionálního procesu. Tato etapa většinou nastává po poslední fázi emocionální reakce a to po fázi reorientace, kdy se rodina postaví k tíživé realitě čelem a snaží se zajistit si co nejvíce podstatných a důležitých informací a možností, jak se vyrovnat s touto obtížnou životní zkouškou. Pro celou rodinu je důležité, aby se s tímto faktem vyrovnala co nejdříve. Čím dříve členové rodiny tuto skutečnost přijmou, tím dříve může rodina začít plně fungovat. Vyrovnávání se s doposud neznámou, nelehkou životní situací může trvat mnohdy i několik let. Každý člen rodiny se s touto situací vyrovnává jinak. V některých případech rodiče tvrdí, že se s tím nedokáží smířit nikdy. Vyrovnávání je velice obtížnou etapou i pro sourozence dítěte s postižením. Sourozenci mohou být často zmatení a pociťovat rozporuplné emoce. V mnoha případech sourozenci mohou žárlit nebo cítit pocity méněcennosti vůči bratrovi či sestře s postižením. Pro sourozence je velmi důležité se s touto novou situací vyrovnat a uvědomit si veškerá fakta s tím spojená. Sourozenci musí stejně

jako rodiče přijmout skutečnost, že je jejich bratr nebo sestra postižený. S jeho postižením jsou spojené těžkosti, každodenní péče, změny nálad a mnoho dalšího, s čím se musí rodiče i sourozenci vypořádat. Je zásadní, aby si sami vše ujasnili a utvořili si vlastní postoj a vztah s jejich sourozencem s postižením. Je to důležité proto, aby byli schopni fungovat v kolektivu svých vrstevníků, kteří mnohdy mohou svými otázkami, posměšky a narážkami na jejich postiženého sourozence zraňovat jejich city.

Druhou etapou je etapa rozhodování. Rodina se během této etapy rozhoduje, jestli je schopna se s postižením svého dítěte vyrovnat a naučit se s ním žít, nebo pro ni bude lepší umístit dítě do ústavní péče. Toto rozhodování je psychicky náročné pro všechny členy rodiny. Je to zejména ovlivněno faktem, jaký stupeň a formu postižené dítě má. A také tím, jak silné zázemí a základ rodina má. Časem značně pomůže s rozhodováním i blízká rodina, která nabídne pomoc a rodinu podpoří. V této etapě je důležité brát v úvahu veškeré okolnosti, které mohou ovlivňovat následný život celé rodiny. Etapa rozhodování může být ovlivněna několika faktory, kterými jsou, například, nadměrná agresivita nebo těžké postižení dítěte, která není slučitelné s výchovou v rodině. Dále to může být psychickými nebo fyzickými nedostatky rodičů potřebnými pro péči o dítě s postižením nebo špatné sociální zázemí v rodině, ale i čímkoliv jiným, co konkrétní rodina uzná za nezvládnutelné nebo za lepší řešení. Například jejich vlastní přesvědčení o tom, že v ústavní péči bude o dítě lépe postaráno. Nebo může být důvodem i přesvědčení, že by dítě ohrožovalo přirozený vývoj sourozence i celé rodiny.

4 Výchova dítěte s postižením v rodině

Výchova začíná již od narození dítěte. Skoro každá rodina se těší na své očekávané dítě. Ale žádná matka nebo otec není zcela připraven na komplikace, které se mohou objevit po porodu.²⁶ Výchova dítěte s postižením je individuální, ale téměř ve všech případech náročnější než výchova dítěte bez postižení. Při výchově dítěte s postižením by se nemělo na děti moc tlačit, abychom tím nedocílili opaku našeho cíle, kterého chceme ve výchově dosáhnout. Děti s postižením jsou lehce unavitelné a potřebují více času na odpočinek a uvolnění po větší zátěži. Při výchově se u rodičů mohou objevovat možné neadekvátní výchovné tendence.

Po zjištění rodičů, že je jejich dítě postižené, jsou jejich reakce a chování individuální a následkem toho mohou nastat nejrůznější psychické problémy nebo neadekvátní postoj k dané situaci, které mohou ovlivnit výchovu a vzdělání dětí v rodině.

Můžou se objevit problémy jako například:

- Přecitlivělost
- Bagatelizování problému
- Zveličování problému
- Ignorování problému

Toto neadekvátní chování může způsobovat nejrůznější problémy při výchově, které mohou negativně ovlivnit vývoj postiženého dítěte, ale i jeho sourozence bez postižení. Může docházet ke špatným až nebezpečným výchovným rodičovským přístupům při výchově jejich dětí. Podle Zdeňka Matějčka existuje několik takovýchto nevhodných výchovných modelů mezi, které patří:

²⁶ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 33. ISBN 978-80-247-1733-3.

Výchova příliš úzkostná, kdy rodič na dítěti příliš lpí, příliš je ochraňuje, ze strachu aby si dítě neublížilo.²⁷ Jedná se o nepřilíš šťastné, abnormální soustředění se na dítě s postižením. V tomto případě pak sourozenci bez postižení mohou být i v extrémních situacích odsouváni do pozadí a cítit se méněcenní.²⁸

Výchova příliš rozmazlující, kdy rodič dítě příliš zbožňuje a přehnaně oceňuje každý přirozený projev dítěte. Rodiče dítěti chtějí nejspíše vynahradit svou lásku, tedy to, co bylo dítěti dle jejich přesvědčení odepřeno. Rodiče tak brání dítěti v jeho přirozené touze osamostatnit se a tímto svým chováním mohou zároveň i plést dítě bez postižení, které tímto jednáním mohou zanedbávat a tím v dítěti vzbuzovat pocit méněcennosti a žárlivosti. Sourozenec bez postižení může cítit nespravedlnost vůči tomu, že on za své zřetelné pokroky a splněné úkoly není tak chválen jako sourozenec s postižením, který je chválen neustále.

Výchova perfekcionista, tj. s přepjatou snahou po dokonalosti, kdy se rodiče snaží, aby dítě bylo ve všem první, mělo úspěch, ale bez ohledu na jeho reálné možnosti. V tomto typu výchovy se může objevovat i jiné a však podobné pojetí.²⁹ Které je, ale stejně tak nevhodné. Jedná se o nadměrné zaměření pozornosti na sourozence bez postižení, který pak může být zatížen úkoly a přehnanými ambicemi rodičů, kompenzujícími si zklamání z nenaplněných předpokladů spojených s postiženým sourozencem.³⁰

Výchova hyperprotektivní, kdy rodiče dítěti ve všem pomáhají, vše mu zařizují, umetají cestičku tak, aby nemuselo čelit nepříjemnostem. Dítěti brání

²⁷ FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 130-131. ISBN 978-80-7367-663-6.

²⁸ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 34. ISBN 978-80-247-1733-3.

²⁹ FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 130-131. ISBN 978-80-7367-663-6.

³⁰ SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 34. ISBN 978-80-247-1733-3.

v povahovém vyspění a osamostatnění se. Naopak sourozence bez postižení vychovávají k samostatnosti. Může, ale docházet k tomu, že sourozenec bez postižení bratrovi nebo sestře s postižením závidí, že mu rodiče více pomáhají a nechápe, proč on musí neustále sám čelit nepříjemnostem bez jejich pomoci.

Výchova zavrhuje se z pravidla neprojevuje přímo, ale v různých skrytých formách. Postižení dítěte ve svých rodičích vzbuzuje představu neštěstí. Rodiče mu tímto postojem brání ve vývoji.³¹ Jak dítě s postižením může vycítit jejich zavrhuje postoj k němu a následkem toho strádat, tak i sourozenec bez postižení může vnímat zavrhuje postoj rodičů vůči jeho sourozcenci s postižením a může z toho být zmatený. A následkem toho může svoje postoje a vztah naklonit k postojům rodičů nebo naopak začít rodiče za jejich zavrhuje postoj odmítat.

Každé dítě s postižením je jedinečné a jeho potřeby se mění. Každé dítě s postižením potřebuje motivační metody a speciální techniky, podporující jeho vývoj, komunikaci a přizpůsobení se prostředí.

Rodiče mají v dnešní době možnost využívat již služeb zmíněné rané péče. Ta je schopna jim poskytnou veškeré informace a kontakty, které jsou potřebné pro výchovu a následné vzdělávání jejich dětí. Služby rané péče můžou rodinám poskytovat kontakty na jiné organizace poskytující služby pro rodiny s dítětem s postižením. Organizace mohou rodinám pomoci s jejich začleněním se do společnosti a vyrovnáváním se s tím, že mají dítě s postižením. Organizace mohou poskytovat nejrůznější odlehčovací služby, služby osobní asistence nebo pořádat tábory a pobyty pro rodiny s postiženým členem. Tyto pobyty mohou být pro celou rodinu tak jako i jiné služby velmi přínosné. Rodiče si setkáním s jinými rodiči dětí s postižením mnohdy lépe vyrovnávat s faktem, že jejich vlastní dítě je postižené. Vidí, že v tom nejsou sami.

³¹ FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 130-135. ISBN 978-80-7367-663-6.

Přínosné to je i pro dítě s postižením, jde o takové potřebné a vítané zpestření. A v neposlední jako již bylo řečeno v souvislosti s ranou péčí je to významné samozřejmě i pro sourozence dětí s postižením, kteří se při této příležitosti obeznámí s tím, že ne pouze jejich sourozenec je postižený, ale uvědomí si, že takových lidí je víc a také někteří mají sourozence jako je on sám. A tímto s mu otevírá nový směr. Má možnost se s ostatními sourozenci setkat, skamarádit a povídat si. Získává určitou podporu a porozumění. Sourozenci bez postižení jsou často rádi, že se mohou skamarádit s někým kdo má stejně problémy a trápení jako oni sami.

Donedávna neměli nikoho kromě rodičů, s kým by si mohli popovídat o problémech soužení s bratrem nebo sestrou s postižením. Může je to posílit a dodat odvalu a možná i veselejší pohled na svět.

5 Komunikace rodičů se sourozencem bez postižení o postižení jejich bratra nebo sestry

Komunikace s dítětem bez postižení v rodině o nemoci jeho sourozence s postižením může být mnohdy značně náročná a nelehká. Velmi důležité je zvolit správnou dobu na vysvětlení odlišného chování jejich sourozence s postižením. Dítě musí dozrát do určité úrovně, aby bylo schopno správně pochopit proč je jich bratr či sestra jiný než ostatní. Dle Richmana je rozhovor s dítětem velmi náročný a přináší mnohé otázky, s nimiž se rodiče potýkají, a to jak na praktické, tak i na emocionální rovině. Rodiče ani odborníci nemají odpovědi na všechny otázky. Přesto si rodiče musí uvědomit, že děti neznají žádné odpovědi, a nedostanou-li odpověď od rodičů, vysvětlí si chování sourozenců s postižením dle svého. Tato vysvětlení poté často bývají mylná a mohou být nebezpečná, způsobovat zbytečné problémy a komplikace. Dítě si může odlišné chování sourozence s postižením vysvětlit mnoha způsoby např.: „Můj bratr si se mnou nehraje, protože mě nemá rád. Můj bratr je nemocný, asi umře. Bojím se, že tu nemoc také dostanu. Rodiče se více věnují sestře, protože ji mají radši.“³²

I když je z počátku velmi obtížné dítěti vysvětlit onemocnění jeho bratra či sestry, je to nesmírně přínosné. Pomáhá to rozptýlit mylné a škodlivé názory, přináší to pochopení a znalosti, které dítě potřebuje k lepšímu vyrovnání se s novou situací v rodině i mezi vrstevníky. Pro sourozence bez postižení může být těžké se vyrovnávat s tím, že je jejich sourozenec jiný než všichni ostatní. Může se potýkat s otázkami a posměšky svého okolí a převážně svých vrstevníků, které ho mohou zraňovat. Sourozenci dětí s postižením musí cítit, že oni sami nejsou diskriminováni. Proto dle Pipekové musí být dostatečně

³² RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 75-110. ISBN 80-7367-102-6.

seznámení s problémy jejich sourozenců.³³ Pokud je sourozenec bez postižení správně a dostatečně informován o postižení svého bratra nebo sestry, je schopen se s těmito otázkami či posměšky bez větších problémů vypořádat a nemusí to pro něj být traumatizující zážitek. A proto je obzvláště důležité zdravému sourozenci důkladně objasnit proč a z jakého důvodu je jeho sourozenec odlišný. Sourozenec bez postižení pak lépe chápe a je tolerantnější k chování sourozence s postižením. Jen tak málo, jako porozumění, může vést ke vzájemné lásce, minimalizování zmatků a dokonce strachu nebo vzniklého disharmonie mezi sourozenci.

Jestliže mluvíme s malým dítětem, musíme mu postižení jeho sourozence vysvětlit krátce a co nejjednodušeji. Na druhou stranu zase nesmíme podceňovat jeho porozumění a zvědavost. Vysvětlení podáváme na takové úrovni, aby dítě bylo schopno vše samo vysvětlit, když se ho někdo zeptá na jeho bratra či sestru. Děti ocení, když s nimi budeme mluvit upřímně. Také je důležité ujistit sourozence bez postižení, že on i jeho postižený bratr či sestra jsou milováni a v bezpečí rodiny. Vždy velmi důležité je ukázat dítěti lásku a říci mu „Mám tě rád“. Podstatné je snažit se mu navodit pocit bezpečí. Seznámení sourozence bez postižení s typem postižením jeho bratra či sestry je velmi důležité, ale na druhou stranu by se nikdy toto postižení nemělo stát klíčovým tématem. Mohlo by dojít k tomu, že prostřednictvím tohoto tématu dítě vyhledává naši pozornost, kterou mu ale můžeme poskytnout lepším způsobem.

Vhodné je také vysvětlit dítěti, že ve stejné situaci jsou i jiné děti, který mají stejný problém jako jejich sestra či bratr a že mají také sourozence bez postižení jako je on sám.

³³ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 42. ISBN 80-7315-120-0.

6 Postavení sourozenců bez postižení v rodině s dítětem s postižením

Postavení sourozenců bez postižení v rodině se odvíjí od toho, v jaké sourozenecké konstelaci jsou děti narozeny, jaký věkový rozdíl mezi dětmi je, jak jsou vychovávány nebo také jakého pohlaví sourozenci jsou. Důležité však je aby se jedno z dětí necítilo méněcenné oproti tomu druhému a naopak. Aby mezi dětmi nevznikala nadbytečná rivalita a žárlivost. Rodiče by se měli snažit o vytvoření pocitu rovnosti mezi sourozenci.

Dle Richmana je každé dítě individuální a absolutní rovnost mezi nimi není možná. Přesto by si všichni sourozenci měli být v očích rodičů rovni. Obě děti, dítě bez postižení i dítě s postižením mají své silné, ale i slabé stránky. „Oběma dětem musíme pomáhat posilovat slabé stránky, každé z nich dává přednost určitým činnostem před jinými.“³⁴

Richman zastává ten názor, že pocit rovnosti mezi sourozenci můžeme posílit tím, když využijeme jejich podobnosti. Tím můžeme pomoci i jejich vzájemnému kamarádkému vztahu.

Mohou se vyskytnout problémy, kdy sourozenec bez postižení žárlí na sourozence s postižením. Sourozenec bez postižení jen těžko chápe pocit hrdosti rodičů nad sebemenším úspěchem bratra či sestry s postižením, ve srovnání s jeho vlastními pokroky. Je tedy třeba věnovat pozornost i úspěchům dítěte bez postižení a nešetřit chválou i v jeho případě. Je dobré zapojovat děti do práce společně. Například při domácích pracích zapojit obě děti do společného úkolu. Dítě s postižením prostře stůl a sourozenec bez postižení umyje nádobí a vynese odpadky. Poté by měla následovat společná odměna za společně odvedenou práci pro obě děti stejná. Ať už v podobě nějakého

³⁴ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 98. ISBN 80-7367-102-6.

pamlsku či jen verbálním nebo neverbálním způsobem.³⁵

Jestliže se v rodině daří zvýšit interakci mezi sourozenci, dítě bez postižení může velmi dobře pomoci při výchově sourozence s postižením. Tak se sourozenec s postižením naučí základním pravidlům behaviorální analýzy. Vysvětlíme dítěti bez postižení, že tak může pomoci sourozenci, aby se choval správně. Dáme mu pár zásadních rad, jak se sourozencem správně komunikovat, že má bratra či sestru oslovovat jménem, ujistit se vždy, že se na něj sourozence dívá a poslouchá ho. Dívat se mu pokaždé do očí když spolu mluví, pokládat vždy jen jednu otázku a dát mu nějaký čas na rozmyšlení odpovědi. Pokud sourozenec s postižením udělá něco správně, je důležité ho pochválit, zatleskat mu a po případě mu poděkovat. Jestliže si sourozenec bez postižení snadno osvojí tyto základní principy, pak to velmi pomůže dítěti s postižením v jeho rozvoji a učení. Může to podpořit navazování kontaktů, dobrých pocitů na obou stranách a zlepšit to sourozenecké vztahy. Sourozenec bez postižení si osvojením těchto základních principů může zvýšit sebevědomí díky pocitu potřebnosti a důležitosti při výchově sourozence s postižením. A vždy by měl být za pomoc a dodržování těchto zásadních principů pochválen.³⁶

³⁵ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 98. ISBN 80-7367-102-6.

³⁶ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 101. ISBN 80-7367-102-6.

7 Sourozenci

7.1 Specifika sourozeneckých vztahů v rodině s dítětem s postižením

Podle Shira Richmana jsou sourozenecké vztahy jedním z prvních kontaktů, s nimiž se v životě člověk setkává. Sourozenecké vztahy podle Pipekové nutí dítě přizpůsobit se společensky daným požadavkům. Sourozenecká skupina tedy vytváří a ovlivňuje jedince. Psychologové považují vztahy v sourozenecké skupině za velmi významné a důležité.³⁷ Zároveň sourozenecký vztah představuje nejdelší vztah v lidském životě. I když charakter i kvalita vztahu se v průběhu času mění. Sourozenecký vztah je trvalý vztah s velkým emocionálním nábojem. Vzájemnost a sounáležitost je pro děti v průběhu jejich vývoje nesmírně důležitá. Velmi důležitý je zejména pocit odpovědnosti za jinou osobu, která potřebuje jejich pomoc. Pozitivní vztahy mezi sourozenci jsou do jisté míry přirozené a sourozenci, kteří spolu tráví společné dětství, si vytvoří pocit, že k sobě patří. Ale v případě sourozeneckých vztahů sourozenců bez postižení se sourozencem s postižením k tomu mnohdy tak přirozeně nedochází.³⁸ Dítě může být zmatené například odlišným, odmítavým až agresivním nebo přehnaně stereotypním chováním jeho bratra či sestry s postižením a může si vybudovat k sourozenci i jistý negativní postoj.

Dle Novotného je sourozenecký vztah zvláštní, výlučný a zajímavý. Nevolíme ho, nezasloužíme se o něj, je nám dán málem by se řeklo osudově. Patří k nejbližším, které na světě existují. Přitom se o něm příliš nemluví a nijak zvlášť se nerozebírá. Mohou jej tvořit lidé shodného, ale i odlišného

³⁷ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 42. ISBN 80-7315-120-0.

³⁸ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 99-105. ISBN 80-7367-102-6.

pohlaví. Nelze s ním učinit krátký proces jako s manželstvím. Rozvody tu roli alespoň po právní stránce nehrají. Stačí, ale jen málo a cesty sourozenců se mohou rozdělit. Například, když se rodiče domluví, soud při rozvodu kývne a cesty sourozenců se mohou výrazně oddělit.³⁹

Sourozenecké vztahy jsou mnohdy různé, a to jak mezi zdravými sourozenci, tak i mezi sourozencem bez postižení a sourozencem s postižením. Často se tato specifika odvíjí od toho, jaký věkový rozdíl mezi dětmi je, jakého pohlaví jsou nebo v jaké sourozenecké konstelaci jsou narozeni. Sourozenecká konstelace můžou do jisté míry značně ovlivňovat sourozenecké vztahy. Pořadí, v jakém se narodíme, z nás dělá jedinečné osobitosti.

Samozřejmě, že se nedá vždycky s přesností určit, jaký ten který člověk bude. Jako lidé jsme příliš zvláštní a složití, příliš jedineční. Můžeme si být však jistí několika skutečnostmi, jako je pořadí narození každého člověka, které má celoživotní vliv na to, kdo a co z něj bude. Jsme-li narozeni jako jedináčci nebo prvorození, pak jsme povětšinou charakterově jiní lidé, než bychom byli, kdybychom se narodili později. Proto naše sourozenecké vztahy mohou být různé, ale i naše sourozenecké role se důsledkem toho mohou měnit a lišit se od sebe.⁴⁰ Sourozenecké vztahy jsou velmi individuální a různorodé. Můžou se často odvíjet od aktuálních pocitů, které mohou být proměnlivé. A to důsledkem vývojového období, ve kterém se dítě nachází. Vztah může být ovlivněn pocitem méněcennosti, závisti, ale také strachem, odporem nebo žárlivostí. Jak ze strany sourozence bez postižení, tak ze strany jeho bratra nebo sestry s postižením. Můžou se, ale objevit i jiné problémy.

„Problém může být frustrace ze soužití se sestrou či bratrem, který nereaguje, nutnost být „pomocným rodičem“, obětování rodičovské pozornosti,

³⁹ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 24. ISBN 978-80-247-2075-3.

⁴⁰ LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000, s. 43-47. ISBN 80-7178-430-3.

nevhodné reakce vrstevníků na chování postiženého a jiné nepříjemné a zraňující zážitky.“⁴¹

Sourozenecké vztahy sourozenců s postižením se sourozenci bez postižení jsou často různé. Ne vždy však musí být vztah zdravého sourozence k postiženému pozitivní i přes všechny snahy a poučení rodičů, může zdravý sourozenec projevovat agresi či chlad k postiženému sourozenci nebo naopak sourozenec s postižením může být vůči sourozenci bez postižení odtažitý a nejevit o něj žádný zájem. A to bez ohledu na sourozenecké konstelace, pohlaví či věk sourozenců. Může docházet k nesouladu mezi sourozenci a k nelehkým situacím.

7.2 Působení sourozence s postižením na sourozence bez postižení

Dle odborné studie McHale, Sloana a Simeonsona postižený bratr či sestra nemusí nutně poznamenat sourozenecký vztah záporně, ale naopak může znamenat důležitou výzvu a zkušenost pro mladé lidi do budoucího života. Hlavním faktorem při vytváření kladných sourozeneckých vztahů je dle Shira Richmana ⁴² poučení sourozence bez postižení o odlišnosti a typu postižení jeho bratra či sestry s postižením a vytváření mezi nimi pocitu rovnosti. Podporováním vzájemné spolupráce dětí můžeme dosáhnout dobrých výsledků ve výchově i vzdělání. Klademe důraz na součinnost při práci i relaxaci například sledování televize či hraní her, ale také při domácí práci nebo plnění domácích úkolů. ⁴³ Rodiče by si měli již od raného dětství svých dětí osvojit takové jednání, při kterém „*povzbuzujeme děti, aby si hráli bok po boku.*“⁴⁴

⁴¹ SCHOPLER, Eric a Gary B MESIBOV. *Autistické chování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, s. 184. ISBN 80-7178-133-9.

⁴² Tamtéž, s. 90-110

⁴³ Tamtéž, s. 90-110

⁴⁴ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 100. ISBN 80-7367-102-6.

Tímto jednáním přirozeně pomáháme vytváření harmonického vztahu mezi sourozenci.

Rodiče v tomto vytváření vzájemného sourozeneckého vztahu hrají významnou roli. Měli by zdravého sourozence poučit a vytvořit mezi nimi pocit rovnosti. Dále také podporovat jejich vzájemný kontakt a snažit se sourozenci bez postižení vtisknout přirozený pozitivní postoj, aby vnímal sourozence s postižením jako výjimečnou osobu.

Vychovávají se sourozenci navzájem? Zdeněk Matějček konstatuje, že „Nejvíce vychováváme, když nevychováme!“ Jedná se o důležitost nesešňorovat děti úkoly, ale nechat jim volnost pro jejich vzájemnou sourozeneckou výchovu, která je nenahraditelná výchovou rodičovskou. Podobný názor zastává i Teyschla a Branecký „Říká se, že výchova několika dětí je vždy snadnější, protože se děti vychovávají navzájem...“. Děti jsou schopny se vychovávat navzájem tím, že si předávají veškeré možné poznatky a informace, které nedostávají od svého okolí nebo rodičů.⁴⁵

„Sourozenecké vztahy jsou někdy prvkem rodinné svépomoci. Bratr nebo sestra nahrazují sourozencům to, co jim nedali rodiče“⁴⁶

V praxi existuje několik odlišných postojů ve vztazích sourozenců bez postižení k jejich bratrovi či sestře s postižením, bez ohledu na jejich sourozenecké konstelace, pohlaví či věkový rozdíl. Postoje se od sebe nejruzněji liší, ale ze všech je vždy patrné zda v sobě mají více pozitivní či negativní aspekt. Postoje se neustále v průběhu času pozměňují a ne vždy jsou ryze pozitivní či negativní. Sourozenecký vztah sám o sobě, ale i v závislosti na výchově, vzdělávání a vývoji postiženého dítěte prochází nejruznějšími změnami, obdobími a situacemi při, kterých se objevují různé překážky, problémy, zkušenosti a situace, které sourozence, ale i celou rodinu do jisté

⁴⁵ NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 24. ISBN 978-80-247-2075-3.

⁴⁶ Tamtéž

míry poznamenají buď pozitivně, nebo negativně. Ale z vlastní zkušenosti mohou říci, že odstupem času i to co bylo v daný moment těžké, zdálo se nezvládnutelné a působilo negativním dojmem, se může v budoucnu přeměnit a stát se něčím zcela pozitivním, co nám ukáže nový směr nebo se stane dobrou zkušeností do budoucího života sourozenců bez postižení.

Existuje negativní i pozitivní působení sourozenců s postižením na jejich sourozence bez postižení.

Sourozenci bez postižení můžou svého sourozence s postižením vnímat do jisté míry negativně a to tak, že je nemocný nebo zřetelně odlišný a vzbuzuje v nich lítost. Ve většině případů se mu proto snaží co nejvíce usnadnit život a rozmazlují ho. V jiných případech se sourozenci bez postižení můžou vyhýbat a snažit se s ním co nejméně přijít do kontaktu, nechtějí si s ním hrát a už vůbec ne se s ním ukazovat na veřejnosti, většinou se za něj stydí. V ojedinělých případech je možné, aby sourozenci bez postižení cítili ke svému bratrovi nebo sestře s postižením odpor a měli z něj i strach.

Většina těchto sourozenců má tendenci se za své sourozence s postižením stydět. Mohou se objevovat i případy, kdy sourozenci bez postižení můžou odmítat vodit si kamarády domů. Můžou mít sklony tendence o postiženém sourozenci vůbec s nikým nemluvit, protože je jim to trapné. Nebo v nejhorším případě se o svém sourozenci s postižením mohou vyjadřovat škaredě, mnohdy hrubě až vulgárně a netajit se tím, že sourozence nemají rádi.⁴⁷

Ale naopak existují i pozitivní aspekty či postoje, kdy sourozenci bez postižení svého bratra či sestru s postižením mohou vnímat jako normálního, zdravého sourozence. Vůbec nepocitují jeho handicap, a když, tak jen jako nějaký menší nedostatek, berou ho, jako kdyby žádné postižení neměl. Tráví s ním mnoho času a nebojí se s ním chodit na veřejnost a mezi kamarády. Ve

⁴⁷ BLAŽEK, Bohuslav, Jiří KUČERA a Jiřina OLMROVÁ. *Světy postižených: (sociální posila v rodinách s mentálně retardovaným dítětem)*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1988, s. 36. ISBN 08-083-88.

většině případů můžou sourozenci bez postižení mít ke svému bratrovi či sestře s postižením velmi blízko a se zálibou o něm mluví.

Myslím si, že tento postoj je rozhodně lepší. Jak pro sourozence s postižením, tak i pro sourozence bez postižení. Ze své vlastní zkušenosti vím, že mi tato nelehká sourozenecká role a mé pozitivní vnímání sourozence s postižením pomohla v rozvoji mnoha dovedností. V rozvoji sociálního citění, solidarity, empatii nebo toleranci a to nejen k lidem s postižením. Ale také mi napomohla v rozvoji samostatnosti a mentální vyzrálosti. A právě proto jsem se v praktické části své práce zaměřila na tuto problematiku. V metodologické části jsem si určila první dílčí otázku „*Jak vnímají sourozenci bez postižení svého sourozence s postižením?*“ A pomocí ní jsem se chtěla dopátrat k tomu, zda sourozenci bez postižení vnímají svého sourozence s postižením spíše pozitivněji a jsou za něj rádi, vidí ho jako přínos, nebo jestli je tomu naopak, a vnímají ho spíše negativně a byli by radši, kdyby měli sourozence bez postižení nebo byli jedináčci. Nebo na ně snad sourozenec s postižením nikterak nepůsobí a vnímají ho neutrálně?

Podle Markové a Středové by dítě s postižením nemělo zůstat jedináčkem, protože to není dobré ani pro něj, ani pro rodiče. Rodiče se sice mohou jeho výchově intenzivněji věnovat, než když vyrůstá v rodině víc dětí, ale zase nikdy nemohou dítěti dát to, co bratr nebo sestra a to platí i v opačném případě i u dětí bez postižení.

„Možná ještě víc než od rodičů se kulturně kodifikovaným hodnotám, postojům a společenstvím sdílené víře učí děti od svých sourozenců. Sourozenci postižených dětí bývají často na svůj věk lépe přizpůsobení, zralejší a zodpovědnější.“⁴⁸

Díky mé osobní zkušenosti, jsem alespoň ve svém vlastním případě pevně

⁴⁸ BLAŽEK, Bohuslav, Jiří KUČERA a Jiřina OLMROVÁ. *Světy postižených: (sociální posila v rodinách s mentálně retardovaným dítětem)*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1988, s. 36. ISBN 08-083-88.

přesvědčena, že vliv mého sourozence s postižením, na mě samotnou, byl a neustále je z větší části pozitivní. A všeobecně je dle mého názoru soužití se sourozencem s postižením velmi dobrá zkušenost do budoucího života.

8 Vrstevnícké vztahy

8.1 Obecné pojetí socializace a vytváření vrstevníckých vztahů

Každý člověk má přirozenou potřebu socializace. Jedná se o souhrn procesů vzájemné interakce mezi společnostmi a jedincem.⁴⁹ Jde o procesy utváření vlastní osobnosti a budování si postavení ve společnosti. Díky těmto procesům si každý jedinec vytváří vlastní hodnoty a postoje ve společnosti. Učí se uznávat sociální normy a utváří si na ně vlastní názor. Učí se také sociálním vztahům a rolím, které se v průběhu jeho života mění. Získává základní orientaci pro své chování, jde především o zaujetí adekvátní pozice ve společnosti. Tato adekvátní pozice je velmi důležitá pro navazování, prohlubování a rozšiřování sociálních kontaktů mezi vrstevníky. Všichni lidé mají v sobě zakódovanou potřebu sociálního kontaktu a sounáležitosti. Jde o blízký styk s okolím, díky němuž se můžeme rozvíjet a učit se novým věcem. Dle vývojové psychologie je pro nás kontakt s vrstevníky téměř životně důležitý. Jsou nám blízcí v mnoha ohledech a my se s nimi můžeme ztotožňovat. Proces socializace zasahuje všechny stránky duševních funkcí, myšlení, vnímání a emoce. Socializační proces probíhá, od narození až do smrti. Z psychologického hlediska dle Heluse je socializace důležitá, sociální prostředí má na vývoj člověka jako osobnosti naprosto zásadní vliv.⁵⁰ Sociální prostředí formuje jedince a ovlivňuje ho ve všech ohledech. Cílem je být společností přijímán a akceptován. Vrstevnícké vztahy formují identitu každého člověka. Vztah s vrstevníky nám napomáhá uvědomovat si sami sebe, naše postavení ve společnosti, vlastní sebehodnocení a seberealizaci.

⁴⁹ JANOUŠEK, Jaromír. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 134. ISBN 1468388

⁵⁰ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, s. 155-158. ISBN 978-80-7367-628-5.

Pomáhá naší celkové socializaci. Socializace má několik etap, ale nás pro téma vrstevnických vztahů zajímá především poslední stádium dětské socializace, tedy tzv. socializace veřejná, jež nastává v předškolním období, v době, kdy děti začínají vyhledávat potřebné styky s dětmi svého věku, tedy vrstevníky. Vrstevníci mají důležitý vliv na přirozený vývoj jedince.⁵¹

Vrstevníci jsou často charakterizováni jako jedinci stejného věku a ve stejném vývojovém období.⁵² V angličtině se setkáváme s výrazem „peer“, který má široký význam, často bývá definován jako vrstevníci, rovnocenné osoby nebo jako osoby se kterými se můžeme ztotožňovat. Vrstevníci jsou si blízcí jak věkem, tak rozumovým vývojem, postoji, zájmy, módními trendy a postavením ve společnosti.⁵³ Děti si se svými vrstevníky více rozumí než s dospělými, protože s nimi mají více společného. Kontakt s odlišnými jedinci nás učí sociálním dovednostem. Každé dítě si své kamarády vybírá samo. Vrstevnické vztahy se mohou v průběhu doby měnit, ochabovat a zanikat. Vrstevnické vztahy se, ale musí neustále udržovat, stejně jako jakékoliv jiné mezilidské vztahy prochází určitým vývojem, kdy je vztah důsledkem hádky či jiným konfliktem oslaben.⁵⁴

Kontakt se sobě rovnými je důležitý v tom, že si jsme s vrstevníky blízcí, máme hodně společného, a proto si více rozumíme, přejímáme od vrstevníků názory, gesta, styl komunikace a jiné návyky. Pro každé dítě je důležité začlenění se do kolektivu. Vrstevnické skupiny se utvářejí v různém prostředí, většinou však v místě bydliště, ve škole nebo kroužku, který dítě navštěvuje. Během navazování vztahů dochází mezi vrstevníky k vzájemným sympatiím nebo antipatiím. Vrstevnické vztahy, podporují základní sociální potřeby dětí

⁵¹ ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 50. ISBN 80-85931-48-6.

⁵² Tamtéž, s. 50

⁵³ VELČOVSKÁ, Eliška. VRSTEVNICKÁ SKUPINA – vztahy mezi vrstevníky ve školní třídě. Olomouc, 2011. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta, s. 16.

⁵⁴ Každodeník o dětech a rodinách [online]. (cit. 8. dubna 2013). URL: <http://www.rodina.cz/>

tím, že přispívají k pocitům uznání, podpory a akceptace. Ale naopak se taktéž mohou ve vrstevnických vztazích vyskytovat problémy, následkem kterých se nenaplnují důležité sociální potřeby. Děti se ve společnosti vrstevníků mohou potýkat s negativními postoji svých vrstevníků, jsou vrstevníky odmítány a zesměšňovány.

Kontakt s vrstevníky rovněž tedy napomáhá učit se řešit vzniklé konflikty a problémy, vyrovnávat se s určitými situacemi, prosadit si svůj názor nebo přijímat názory ostatních. Rovněž učí respektu k ostatním, v kontextu vrstevnických vztahů převážně k respektování vrstevníků, které jedinci přijímají za svůj vzor. Vrstevníci mezi sebou mohou řešit nejrůznější problémy, především problémy typické pro jejich generaci. S vrstevníky může jedinec jednat otevřeně a bez zábrán a navzájem si předávat zkušenosti, prožitky, emoce a vědomost prožité během dosavadního života.

8.2 Vrstevnické skupiny

V naší společnosti existuje několik sociálních skupin, které mají různé dělení. Jedno z nich je dělení na skupiny primární a sekundární. Pro primární skupinu jsou charakteristické důvěrné vztahy. Primární skupinou je například rodina nebo skupina vrstevníků. Pro sekundární skupinu jsou typické spíše povrchní přátelské vztahy, vznikající náhodou, za účelem nějakého společného zájmu. Sekundární skupinou jsou členské skupiny. Jedná se o skupinu lidí, která navštěvuje zájmové kroužky a jiné například tělovýchovné spolky, kterých jsou členy. Pro nás je vzhledem k tématu vrstevnických vztahů důležitá skupina primární. Pro, kterou je typický důvěrný vztah, citová vazba, závislost a přímé vzájemné působení.⁵⁵

Vrstevnická skupina plní několik funkcí, hlavní z nich je funkce

⁵⁵ VELČOVSKÁ, Eliška. VRSTEVNICKÁ SKUPINA – vztahy mezi vrstevníky ve školní třídě. Olomouc, 2011. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta, s. 11.

porovnávací, neboli referenční. Heluse říká:

„Za referenční považujeme skupiny, v nichž máme nebo chceme mít pevné a trvalé místo; máme pocit, že bychom ztratili „pevnou půdu pod nohama“, kdybychom z nich byli vyloučeni.“⁵⁶

Jedinec má snahu se vrstevníkům co nejvíce zalíbit a za všech podmínek si zachovat jejich přízeň. Touží zapadnout do kolektivu a udržet se v něm, být ostatními vrstevníky akceptován a plně přijímán.

Vrstevnických skupin máme několik, mohou to být skupiny vrstevníků v nějakém kroužku, které dítě navštěvuje už déle a s vrstevníky si vybuodovalo blízký vztah, nebo i jiné skupiny, do kterých dítě patří. A však nejvýznamnější vrstevnickou skupinou jsou školní třída a parta, do které se dítě většinou začlení v místě svého bydliště.

Školní třída jako vrstevnická skupina má na dítě velký vliv. Školní třída je vyznačovat jako malá sociální skupina, která má svá specifika. Jedná se o institucionálně založenou skupinu. Můžeme ji nazývat jako skupinu pracovní nebo vzdělávací. Spíše však vzdělávací, protože je dítě do skupiny zařazeno především za účelem vzdělávacím. Dítě je do skupiny zařazeno právě díky vzdělávání a musí ve skupině pracovat a dosahovat výsledků. Kromě toho i spolupracovat s vrstevníky, které si samo nevybralo a navazovat s nimi vrstevnické vztahy. Pro žáka to může být mnohdy náročné, naučit se své nové sociální roli „spolužáka“.

Dítě je do této skupiny zařazeno dlouhodobě a bez možnosti vlastního výběru. Školní třída na dítě téměř každodenně působí a ovlivňuje jeho vývoj. Od jiných vrstevnických skupin se liší tím, že se v ní objevuje dospělá autorita a tou je učitel, který s třídou pracuje a utváří si ji podle svých předpokladů. Pokud se v této vrstevnické skupině vyskytnou vztahové problémy, dítě

⁵⁶ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, s. 155. ISBN 978-80-7367-628-5.

nemůže skupinu tak lehce opustit jako partu, ze které může kdykoliv odejít.⁵⁷

Parta je spíše neformální vrstevnická skupina, do které se děti sami vybírají podle sympatií. Oproti školní třídě ji nemusí navštěvovat každodenně, ale podle svého zájmu a možností. Parta je důležitá obzvláště pro vývoj samostatnosti a seberealizace. Parta je po většinou založena na trávení volného času a není nucena vykonávat úkoly tak jako ve škole. Pokud se v partě objeví nějaké problémy, může je dítě řešit po svém a bez dohledu dospělých. Pokud jsou tyto problémy dle uvážení dítěte neřešitelné, může skupinu bez jakéhokoliv zaváhání okamžitě opustit.

8.3 Vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením

Vrstevnické vztahy jsou, jak už jsem několikrát zmiňovala pro vývoj dítěte velmi důležité. Každé dítě již v předškolním období začíná vědomě navazovat kontakt s vrstevníky. Má potřebu se seznamovat a navazovat kamarádské vztahy, mít pocit, že někam patří. V kolektivu vrstevníků jsou vztahy sourozenců dětí s postižením mnohdy odlišné a komplikované oproti běžným vrstevnickým vztahům. Pokud má dítě sourozence s kombinovaným postižením, bývá to často o to obtížnější. Sourozenec s kombinovaným postižením má díky kombinaci více postižení, vad či poruch často viditelnější a znatelnější handicap než děti pouze s jednou formou postižením. A proto může být pro sourozence bez postižení náročnější navazovat vrstevnické vztahy. To u jeho vrstevníků vyvolává často větší reakce, než kdyby měl jen jeden druh postižení, a může docházet k zesměšňování dítěte s postižením či obou sourozenců. Taktéž jedna z dalších komplikací, která se může objevovat a je mnohdy náročná, je vysvětlit vrstevníkům, co má jejich sourozenec za

⁵⁷ VELČOVSKÁ, Eliška. VRSTEVNICKÁ SKUPINA – vztahy mezi vrstevníky ve školní třídě. Olomouc, 2011. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta, s. 11.

postižení, jaké kombinace onemocnění se u něj objevují a proč. Sourozenec dítěte s postižením má často problém se sám orientovat v kombinacích onemocnění jeho bratra či sestry s postižením, proto to v něm může vyvolávat nejistotu a zmatek. Dle Pipekové se také může objevovat problém, že se očekává a požaduje od sourozence bez postižení rozsáhlejší pomoc se sourozencem s postižením, která může být dítětem pocíťována jako omezení. V každém případě se jedná obecně o zatížení sourozenců dětí s postižením, které může spočívat v omezení určitých vývojových možností. Zvláště může docházet k omezení hravých možností stejně jako omezení sociálních kontaktů k vrstevníkům, což snadno vede ke zmenšení osobních vývojových a sociálních šancí. Proto je velice důležité podporovat a poskytovat sourozencům dětí s postižením volnost, dostatek volného času a možnost setkávání s vrstevníky. Potom se pro něj nestane sourozenec s postižením zátěží, ale kamarádem.⁵⁸

Jak už ve školní třídě nebo partě může sourozenec dítěte s postižením často čelit nepříjemným situacím.

Tak jako rodiče se dle Richmana i sourozenci mohou setkávat s nevhodnými komentáři a poznámkami svých vrstevníků a kamarádů ohledně jejich sourozence s postižením. Tyto komentáře a poznámky jsou pro sourozence bez postižení velmi zraňující.

Je přirozené, že sourozenci tak jako rodiče reagují na takovéto poznámky různým způsobem. Nejtypičtější reakce jsou ostré a útočné odpovědi, vysvětlování a obhajování, většina dětí v takové to situaci brání svého postiženého sourozence a stává se jeho ochráncem.

Ale také se může objevit opačná reakce, kdy dítě neví co na to odpovědět a nechá své vrstevníky pokračovat v narážkách a výsměchu. A v mnoha

⁵⁸ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, s. 42-43. ISBN 80-7315-120-0.

případech se může objevit i naprosto přirozená obranná reakce, kdy se dítě rozpláče a uzavře se do sebe. Vždy je vhodné dítě na takovéto situace předem emocionálně připravit, aby reagovalo v daný moment správně a ne příliš útočně nebo naopak přecitlivěle.⁵⁹

Vrstevnícké vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením jsou velice individuální a záleží na tom, jak jsou vrstevníci informováni o postižených nebo zda vůbec vrstevníci ví, že má jejich kamarád či spolužák sourozence s postižením. Ve většině případů je tato skutečnost v podvědomí celého blízkého okolí. Přesto se však mohou vyskytnout případy, kdy například spolužáci nebo i vrstevníci z party netuší, že jejich kamarád má sourozence s postižením. A tedy vývoj jejich vrstevníckých vztahů může být naprosto běžný jako u jiných vrstevníků, kteří mají sourozence bez postižení. Naproti tomu, ale i přes tuto skutečnost se sourozenci dětí s postižením mohou setkávat s problémy při vytváření vrstevníckých vztahů. A to právě díky skutečnosti, že jsou sourozenci od dítěte s postižením. Sourozenci dětí s postižením mohou mít právě vzhledem k tomu, že jsou sourozenci postiženého dítěte jiný mentální vývoj a jinak nastavené hodnoty a postoje než jejich vrstevníci. Většina sourozenců dětí s postižením, je oproti svým vrstevníkům rozumově vyspělejší, samostatnější, ohleduplnější, ale i zodpovědnější a má více rozvinuté sociální citění. A proto se od svých vrstevníků může nějakým způsobem lišit a mít problém se začlenit do kolektivu, jak ve škole, tak i v partě.

Jak už jsem se zde jednou zmiňovala ve většině případů je, ale skutečnost, že má dítě sourozence s postižením všem v blízkém okolí známá. A dítě se může potýkat s nejrůznějšími reakcemi svých vrstevníků. Mohou se objevovat pozitivní reakce a postoje k tomuto faktu, ale většinou se sourozenci potýkají spíše s těmi negativními postoji svých vrstevníků. Vrstevníci ve školní třídě si

⁵⁹ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 95-102. ISBN 80-7367-102-6.

spolužáka můžou dobírat, posmívat se mu a můžou ho začít vyčleňovat z kolektivu a dokonce ho i šikanovat. Ve školní třídě je problémem to, že vrstevníci zde nejsou dobrovolně a k vytváření vztahu jsou nepřímo nuceni. Proto se jejich reakce mohou být spíše negativní. Následkem toho, že jsou nuceni, můžou být jejich reakce vystupňované. Nechtějí být ve stejném kolektivu jako sourozenec postiženého dítěte, který je v hodně případech vnímán právě negativně, jako divný. Podle jejich smýšlení je také určitě postižený jako jeho bratr nebo sestra s postižením. Ve školní třídě je oproti partě ve skupině učitel, který by měl vzniklé konflikty odhalit a poté vyřešit především tím, že žákům důkladně vysvětlí oblast a problematiku postižených.

Naopak v partě jsou většinou děti naprosto dobrovolně a je zde menší pravděpodobnost negativních reakcí, ale i přesto se samozřejmě negativní reakce mohou objevovat. Děti jsou stejné, vždy záleží pouze na tom jaké znalosti, informace a postoje ohledně postižených mají. Vrstevníci v partě jsou často děti z blízkého okolí, které postiženého sourozence svého vrstevníka buď znají z vykládání, od vidění nebo s ním byli i osobně seznámeni. Proto jejich postoje jsou často kladné.

8.4 Vliv sourozence s postižením na vrstevníky jeho bratra nebo sestry bez postižení

Sourozenec s postižením může zásadním způsobem ovlivňovat vrstevníky svého sourozence bez postižení. Jak už přímo tak i nepřímo. Nepřímo může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevníky jejich bratra nebo sestry tak, že ve vrstevnících jejich sourozence bez postižení může vzbuzovat jisté obavy, ale pokud je toto jeho postižení vrstevníkům správně vysvětleno a jimi i správně pochopeno může to ovlivnit jejich postoj pozitivně a podpořit jejich akceptaci a empatii postižených i do budoucna.

Dále mohou být vrstevníci ovlivněni i přímo. Takže se se sourozencem

s postižením svého vrstevníka přímo setkají. Tento přímý kontakt bývá často pro vrstevníky velmi pozitivně přínosný. Do budoucna v nich může tento přímý kontakt zanechat pozitivní postavení k lidem s postižením. A v některých případech může ovlivnit i pozdější vlastní dobrovolné kontakty s postiženými a možná i spolupráci s nimi. Vrstevník je mnohdy překvapen z toho, jaký postižený opravdu je, že například není nebezpečný a zlý, tak jak se domníval. Nebo že není hloupý, jak ostatní kamarádi tvrdí. Leckdy bývá vrstevník i překvapen ze vztahu jeho vrstevníka bez postižení s jeho sourozencem s postižením, jak je „normální“ láskyplný a bez obav. A tímto uvědoměním si, začne možná brát jinak svůj celkový vztah k lidem s postižením.

Ale samozřejmě že máme i opačné případy, kdy se vrstevníci negativně zatvrdí proti postiženým i přes jejich vlastní přímou i nepřímou zkušenost s lidmi s postižením. A někdy je to právě důsledkem jejich zkušenosti, která byla sice pozitivní, ale nic jim nedala, protože mají své přesvědčení. Nebo mohla být negativní a udělali si obrázek, o lidech s postižením celkově díky jedné jediné zkušenosti.

8.5 Chápání vlastních vrstevnických vztahů sourozenci dětí s postižením

Sourozenci dětí s postižením mohou vnímat své vrstevnické vztahy různě. Toto chápání neboli vnímání vlastních vrstevnických vztahů sourozenců dětí s postižením může být ovlivněno hodně faktory. Vše především záleží na tom, jaký vztah mají sami sourozenci ke svému sourozenci s postižením, jak ho vnímají. Pokud ho vidí jako postiženého a jeho handicap chápou jako cosi negativního, tak mohou být bez jakýchkoliv pochyb přesvědčeni o tom, že jejich sourozenec s postižením nekale ovlivnil jejich vrstevnické vztahy s vrstevníky. Následkem jeho vlivu mají i nadále problém navazovat

vrstevnické vztahy. Ale také na druhou stranu můžou sourozenci svého bratra nebo sestru s postižením vnímat kladně, jeho nedostatky naopak posuzovat jako něco pozitivního, co je prospěšné pro jejich vlastní vývoj. A díky tomuto pozitivnímu postoji si nepřipouští, že by jejich sourozenec nějak zvláště ovlivnil vytváření jejich vrstevnických vztahů.

Dále je rovněž jejich vnímání ovlivněno jejich vlastními zkušenostmi, faktem s jakými problémy se v průběhu navazování vrstevnických vztahů potýkali. Nebo jak těžké pro ně je nebo bylo navazování vrstevnických vztahů celkově.

Zda skutečnost, že mají sourozence s postižením, ovlivnilo vytváření jejich vrstevnických vztahů?

V hodně případech se sourozence bez postižení potýká s již zmiňovanými problémy a konflikty ze strany jejich vrstevníků bez postižení, vrstevníci se mu posmívají, že má sourozence s postižením a dobírají si ho. Dítě se k těmto situacím může postavit různě, a však mělo by být na tyto možné okolnosti připraveno. Pokud je již do předu rodiči, blízkými nebo jinými sourozenci od postižených dětí informováno, že tato situace může nastat, mělo by být dopředu poučeno jak se k tomu postavit.

Chápání vlastních vrstevnických vztahů sourozenci je mnohdy individuální, proto se touto problematikou zabývám ve své praktické části bakalářské práce.

II. Praktická část

1 Úvod

Ve své praktické části bakalářské práce bych Vás chtěla seznámit s problémem šetření, cílem šetření a také otázkami dotazníkového šetření. Dále bych Vám ráda v této části přiblížila metody a použité techniky šetření pomocí, kterých jsem své dotazníkové šetření realizovala. Problému šetření jsem se již několikrát dotýkala ve své teoretické části bakalářské práce, kde jsem narazila na několik problémů týkajících se vytváření a udržení vrstevnických vztahů sourozenců dětí s postižením. V praktické části bakalářské práce jsem se pokusila prozkoumat možné problémy vznikající při vytváření vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením. V šetření jsem se zaměřila na způsob vnímání vlastních vrstevnických vztahů sourozenci bez postižení, zda jejich sourozenec s postižením nějakým způsobem ovlivnil vytváření jejich vrstevnických vztahů a pokud ano, jakým. Problematika vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením mě velmi zaujala a nejen z důvodů vlastní osobní prožité zkušenosti, ale především ze zájmu, dnešního přijetí postižených a s ním spojeného vytváření vrstevnických vztahů sourozenců od postižených. Měla jsem možnost nahlédnout do několika rodin s dítětem s kombinovaným postižením a osobně celou rodinu poznat. Práce je zaměřena na vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Kombinovaným postižením se zde rozumí kombinace autismu a jiného postižení. Práce je cíleně orientována na kombinaci autismu a jiného postižení zejména proto, že se o autismus zajímám a s dětmi s kombinací autismu a jiného postižení pracuji jako osobní asistentka už několik let. Rozhodla jsem se získávat potřebné informace právě od sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Kontaktovala jsem tedy několik rodin s dítětem s kombinovaným postižením a sourozencem bez postižení ve věku 9-14 let. Kontakty na rodiny jsem získala díky účasti na konferenci rodičů dětí

s poruchou autistického spektra na téma „Nechceme se bát budoucnosti“, kterou pořádalo občanské sdružení AUT při základní autistické škole Štolcova v Brně. Další kontakty jsem získala také díky mé práci osobní asistentky prostřednictvím, které navštěvuji právě školu Štolcovu v Brně, centrum Kociánka Brno a Speciální základní školu pro zrakově postižené v Brně. Rozhovory jsem dělala se sourozenci bez postižení od dětí s kombinovaným postižením, které navštěvují základní autistickou školu Štolcovu, Speciální školu pro zrakově postižené a Základní školu speciální v centru Kociánka v Brně. Po předchozí osobní nebo e-mailové prosbě o rozhovor, jsem si telefonicky prostřednictvím rodičů domluvila schůzky se sourozenci dětí s kombinovaným postižením.

Cílem praktické části je ukázat jak sourozenci bez postižení vnímají své vrstevnické vztahy a zda může jejich sourozenec s postižením ovlivnit jejich vrstevnické vztahy. Sourozcům jsem nejprve kladla otázky spíše konkrétní zaměřené na jméno, věk a diagnózu jejich sourozence s postižením. Zajímalo mě, jak sami sourozenci bez postižení chápou a umí popsat postižení jejich bratra nebo sestry. Dále jsem se zaměřovala na vnímání a zájem o postižení jejich sourozence, komunikaci s rodiči o postižení jejich sourozence a jejich vztah se sourozcem s postižením. Poté jsem se věnovala otázkám vrstevnických vztahů, jak jejich vrstevníci reagovali nebo reagují na skutečnost, že jsou sourozenci dítěte s postižením, jestli se jim někdy někdo za to smál nebo zda měli někdy problém si z důvodu toho, že mají sourozence s postižením vytvářet nebo udržet kamarádské vztahy. Pak jsem se ptala na hodnocení jejich vrstevnických vztahů, jestli mají dostatek kamarádů, zda jsou s tím spokojeni a jestli měli někdy problém se seznámit. Kromě toho jsem se v poslední řadě vyptávala i na to, jak může jejich sourozenec dle nich samotných ovlivňovat jejich vrstevníky a jestli se to už někdy stalo, že by jejich sourozenec nějakým způsobem ovlivnil jejich vrstevníky.

2 Metodologie a získávání informací

V metodologické části své bakalářské práce se zabývám konkrétním problémem. K jeho uchopení jsem použila metodu kvalitativní, která se mi jeví, jako nejvhodnější pro mé šetření. Šetření jsem realizovala formou rozhovoru. Existuje mnoho způsobů jak vést rozhovor. Pro svou práci jsem si zvolila otevřených polostrukturovaný rozhovor. Jedná se o volnější způsob rozhovoru, ve kterém má tazatel připravený sled otázek a jejich tematické zaměření, s možností přecházet i do nestrukturovaného rozhovoru.⁶⁰ Polostrukturovaná forma rozhovoru je pro můj výzkum vhodná zejména proto, že mohu pořadí a styl pokládaných otázek měnit dle situace, věku a intelektu respondentů.

Na základě svého zájmu a studia odborné literatury jsem si vytvořila seznam dílčích otázek, jejichž prostřednictvím jsem hledala odpověď na hlavní otázku. Tyto dílčí otázky jsem vytvořila v návaznosti na teoretickou část práce, ve které jsem se těmto otázkám a s nimi souvisejícím problémům zlehka věnovala. Pomocí čtyř dílčích vytvořených otázek jsem zformulovala otázky k rozhovorům. Tyto předem vytvořené otázky, jsem pokládala respondentům a podle jejich věku, intelektu a potřeby je během rozhovoru poupravovala nebo doplňovala.

V případě nejasností, jak ze strany tazatele či ze strany respondentů byla možnost se na cokoliv doptat a veškeré nejasnosti si vysvětlit. Rozhovory jsem prováděla s každým respondentem jednotlivě v jeho přirozeném prostředí. Po většinou doma nebo ve škole. Všichni respondenti se výzkumu zúčastnili dobrovolně a byli dopředu seznámeni s cílem mé bakalářské práce.

Před začátkem rozhovoru, ale i v průběhu jsem se snažila navodit uvolněnou

⁶⁰ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Vyd. 3. Praha: Karolinum, 2000, s. 506. ISBN 80-246-0139-7.

a příjemnou atmosféru, aby nedocházelo ke zkreslení informací získaných rozhovorem například z důvodu strachu nebo ostychu respondentů. Poté jsem se jim ve stručnosti představila a sdělila jim, že mám také sourozence s postižením. Kromě toho jsem také blíže objasnila, čeho se náš rozhovor bude týkat, kolik času nám zabere a jak bude vypadat.

Z každého rozhovoru jsem si se souhlasem respondenta i jeho rodičů pořídila zvukový záznam, vše jsem nahrávala na diktafon a poté doslovně přepisovala do počítače. Každý rozhovor jsem si vytiskla, aby se mi získané informace lépe zpracovávaly a postupně jeden po druhém analyzovala. Ze zpracovaných a vytištěných rozhovorů jsem si vybrala čtyři okruhy související s dílčími otázkami. Výpovědi jednotlivých respondentů jsem porovnávala, analyzovala a vytvořila z nich souvislý text. Vzorové rozhovory spolu se stručnými kasuistikami jsou přílohou mé bakalářské práce.

2.1 Časový rámec šetření

Rozhovor je složen z 26 otázek, které se týkají problematiky vytváření, udržování a specifčnosti vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Délka rozhovorů trvala cca. 25 minut.

2.2 Respondenti

Jako cílovou skupinu respondentů jsem si určila sourozence bez postižení od dětí s kombinovaným postižením ve věku 9-14 let. Pro svůj výzkum jsem si zvolila 7 polostrukturovaných rozhovorů.

Respondenti mého výzkumu musí splňovat určitá kritéria. Musí být sourozenci od dítěte s kombinovaným postižením ve věku 9-14 let. Kombinovaným postižením se pro účely mé práce rozumí jakákoliv kombinace autismu s jiným typem postižení.

2.3 Cíl šetření

Za cíl svého šetření jsem si zvolila dle mého názoru zajímavou a ne příliš běžnou hlavní výzkumnou otázku „Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevnické vztahů sourozence bez postižení?“

Pro svůj výzkum jsem využila odborné literatury z oboru speciální pedagogiky a sociální psychologie, která mi pomohla se lépe teoreticky orientovat v problematice vrstevnických vztahů. Cílem výzkumu je v rámci těchto teorií věnovat se této problematice v praxi. Díky tomu se chci věnovat této problematice z oblasti vývoje a vytváření vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením.

Proto bych chtěla pomocí rozhovorů se sourozenci bez postižení zjistit, jak se projevila skutečnost, že mají sourozence s postižením na jejich vrstevnických vztazích, jak sami vnímají vytváření vlastních vrstevnických vztahů a jestli a jak může sourozenec s postižením ovlivnit vrstevníky sourozence bez postižení.

2.4 Etika šetření

Ve své práci jsem postupovala dle principu etických kodexů a žádných osobních údajů a informací jsem nezneužila. Před rozhovory jsem od všech respondentů a jejich zákonných zástupců dostala souhlas o zaznamenávání a pozdějším zpracovávání a zveřejněním rozhovorů ke studijním účelům. Respondenti i jejich zákonní zástupci byli srozuměni s tím, že jsem studentkou Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy a veškeré informace získané předem, během i po rozhovoru týkající se šetření a přesný opis jejich odpovědi na rozhovorové otázky použiji pouze k účelům zpracování bakalářské práce.

Také jsem všechny respondenty i jejich zákonné zástupce srozuměla s tím, že veškeré osobní údaje, budou anonymní, že zveřejním pouze věk, křestní

jména respondentů a jejich sourozenců s postižením a stručnou diagnózu sourozence s postižením. Samozřejmě jsem zavázána mlčenlivostí a veškeré informace získané v průběhu rozhovoru i mimo něj budou použity pouze ke studijním účelům, tedy ke splnění bakalářského šetření .

2.5 Základní a dílčí otázky šetření

Základní otázka

- *„Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevnické vztahy sourozence bez postižení?“*

Dílčí otázky

- *„Jak vnímají sourozenci bez postižení svého sourozence s postižením?“*
Otázka vytvořena na téma sourozeneckých vztah. Rozhovorové otázky č. 4-13
- *„Je pro sourozence bez postižení těžké navazování a udržování vrstevnických vztahů?“* Otázka vytvořena na téma vrstevnických vztahů. Rozhovorové otázky č. 14-20
- *„Jak hodnotí sourozenci bez postižení vlastní vrstevnické vztahy?“*
Otázka vytvořena na téma hodnocení vrstevnických vztahů. Rozhovorové otázky č. 21-24
- *„Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevníky sourozence bez postižení?“* Otázka vytvořena na téma ovlivnění vrstevníků. Rozhovorové otázky č. 25-26

2.6 Rozhovorové otázky

Rozhovorové otázky, které jsem pokládala respondentům:

1. Jak se jmenuje tvůj bratr/sestra?
2. Kolik má roků?
3. Víš jaké postižení tvůj bratr/sestra má, umíš jeho/její postižení popsat?

4. Pamatuješ si období, kdy sis poprvé začal/a všímat, že je tvoje sestra/bratr jiná/ý? Můžeš mi o tom povykládat?
5. Zajímalo tě jeho/její postižení nebo si ho nevnímal?
6. Mluvili s Tebou někdy rodiče o postižení tvého bratra/sestry, vysvětlili ti jeho/její postižení někdy?
Pokud ANO jak?
7. Jak vnímáš postižení nebo odlišnost tvého bratra/sestry?
8. Myslíš, že tě jeho/její postižení nějak ovlivnilo nebo změnilo?
Pokud ANO. Jak?
9. Změnil se tvůj vztah k němu/ní nějak nebo ho/ji bereš pořád stejně?
10. Pomáháš rodičům s péčí o bratra/sestru?
Pokud ANO. Jak často a v čem?
Pomáháš sám/sama od sebe, rád/a nebo proto, že tě o to rodiče poprosí?
11. Bylo někdy období, kdy jsi si s ní/m nerozuměl/a?
12. Žárlíš na něj/ni někdy nebo žárlil/a jsi někdy?
Pokud ANO proč?
13. Trávíte spolu společný čas?
Pokud ANO kolik času spolu trávíte?
Kde spolu tento čas trávíte nejčastěji?
14. Ví tví kamarádi/vrstevníci, že máš bratra/sestru s postižením?
Pokud ANO jak na to reagují/reagovali?
15. Ptali se tě někdy kamarádi/vrstevníci na bratra/sestru nebo na jeho/její postižení?
16. Znají tví kamarádi/vrstevníci tvého bratra/sestru osobně?
Pokud ANO pamatuješ si jejich první reakce/názory na tvého sourozence?
Překvapili tě jejich názory na něj/ni nebo na jeho/její

postižení? Jak?

17. Chodíte spolu ven mezi tvé kamarády?

Pokud ANO jak často spolu chodíte ven mezi tvé kamarády?

Mají tví kamarádi snahu se s tvým bratrem/sestrou skamarádit? Jak se k ní/němu chovají, jak s ním/ní komunikují?

18. Posmívali se ti někdy, že máš sourozence s postižením?

Pokud ANO jak? Jak jsi na to reagoval/a?

19. Stalo se ti někdy, že by se s tebou někdo nechtěl kamarádit právě proto, že máš sourozence s postižením? Nebo naopak, že ty by ses nechtěl/a kamarádit s někým, kdo by neměl rád tvého sourozence?

20. Měl/a si někdy kvůli tom, že máš sourozence s postižením problém, udržet si kamarády?

21. Myslíš si, že může tvůj bratr/sestra s postižením nějak, jakýmkoliv způsobem ovlivňovat vytváření a udržování tvých vlastních kamarádkých vztahů? Že právě pro to by se s tebou nechtěly děti kamarádit nebo naopak, chtěly?

22. Máš nebo jsi někdy měl problém se skamarádit?

Pokud ANO proč?

Mělo to něco společného s tvým sourozencem s postižením?

23. Máš kamarády? Jsi spokojený/ná s tím kolik máš kamarádů?

24. Chtěl/a bys jich víc? Ne/Ano Proč?

25. Myslíš si, že může tvůj bratr/sestra nějak změnit nebo ovlivnit tvé kamarády/vrstevníky právě z toho důvodu, že je postižený?

Pokud ANO jak?

Myslíš, že kladně nebo záporně?

26. Ovlivnil tvůj sourozenec někdy nějakého z tvých kamarádů?

Pokud ANO jak?

3 Kazuistiky sourozenců respondentů

Jana 11 let sestra od Kamily 9 let

Kamila je dítě s poruchou autistického spektra a mentální retardací. Má dětský středně funkční autismus a lehkou mentální retardaci. Navštěvuje Základní školu speciální pro tělesně postižené v centru Kociánka.

Jakub 14 let bratr od Marka 11 let

Marek je dítě s poruchou autistického spektra a mentální retardací. Má dětský nízkofunkční autismus a lehkou mentální retardaci. Navštěvuje autistickou Základní školu Štolcovu v Brně.

Tereza 9 let sestra od Barbory 9 let

Barbora je dítě s poruchou autistického spektra, mentální retardací a dětskou mozkovou obrnou. Má středně funkční autismus, lehkou mentální retardaci a dětskou mozkovou obrnu. Navštěvuje Základní školu speciální pro tělesně postižené v centru Kociánka.

Hana 13 let sestra od Tomáše 13 let

Tomáš je dítě s poruchou autistického spektra, mentální retardací a zrakovým postižením. Má středně funkční autismus, lehkou mentální retardaci a úplně nevidomí. Navštěvuje speciální Základní školu pro zrakově postižené v Brně.

Robin 8 let bratr od Ondry 10 let

Ondra je dítě s poruchou autistického spektra a mentální retardací. Má dětský středně funkční autismus a střední mentální retardaci. Navštěvuje Základní školu speciální pro tělesně postižené v centru Kociánka.

Emil 12 let bratr od Oldy 11 let

Olda je dítě s poruchou autistického spektra a mentální retardací. Má nízkofunkční autismus a těžkou mentální retardaci. Navštěvuje Základní autistickou školu Štolcovu v Brně.

David 9 let bratr od Adama 16 let

Adam je dítě s poruchou autistického spektra, mentální retardací a dětskou mozkovou obrnou. Má středně funkční artismus, středně těžkou mentální retardací a dětskou mozkovou obrnu. Davidův stav se v posledních několika měsících zhoršil, jeho mobilita se neustále zhoršuje. Dříve chodil, ale nyní je na vozíku. Navštěvuje Základní autistickou školu Štolcovu v Brně.

4 Analýza získaných dat

Pro analýzu dat jsem použila techniku rozboru šetření realizovaného pomocí polostrukturovaných rozhovorů se sourozenci dětí s kombinovaným postižením. Šetření bylo realizováno v měsíci dubnu roku 2013.

Cílem bylo dle výpovědí respondentů zodpovědět čtyři dílčí otázky a pomoci jejich odpovědí získat odpověď na hlavní otázku šetření. Tyto čtyři dílčí otázky jsem zpracovala pomocí souvislého textu.

Nejprve jsem se pokusila vyhodnotit odpovědi na otázky týkající se první dílčí otázky na téma sourozeneckých vztahů

„Jak vnímají sourozenci bez postižení svého sourozence s postižením?“

Všichni sourozenci dětí s kombinovaným postižením, se kterými jsem rozhovory dělala, vnímají svého bratra nebo sestru s postižením pozitivně. Sourozenci postižení svého sourozence s postižením buď nevnímají vůbec, nebo se ho snaží nevšímat. Většinou jsou jejich odpovědi na otázku „Jak vnímáš postižení svého sourozence?“ podobné, jako odpověď Davida, který říká, že vnímá svého bratra Adama „*Normálně, já se toho snažím nevšímat.*“ Nebo také některé odpovědi byly obdobné, jako odpověď Jany, která říká, že svou sestru Kamilu vnímá: „*Normálně, ale tak nějaké rozdíly tam třeba jsou.*“

Tyto rozdíly, které Jana zmiňuje, mohou narušit sourozenecké vztahy. Převážně se týkají odlišného chování, agresivity nebo náladovosti sourozence s postižením, které podobně popisuje David ve své odpovědi týkající se chování jeho bratra Adama: „*No on když někoho obejmě, tak vlastně ho obejmě tak, že ho poškrábe a to bolí. A ještě si před ním nesmím hrát, protože on mě bere hračky a myslí si, že jsou jeho*“

Na mou otázku jestli si spolu někdy hrají, odpovídá David s úsměvem:

„Jo když má dobrou náladu, protože když má špatnou tak celý den jenom

chodí po bytu a pořád si stěžuje.“. Také podobně, jako i ostatní sourozenci popisuje chování své sestry Tereza, která říká, že svou sestru Báru vnímá: *„Normálně, no někdy je hodná a někdy si nechce hrát a někomu třeba ubližuje, ale ne tak moc.“*

Dalším rozdílem v chování, který se může objevit a narušit vnímání sourozence bez postižení jeho bratra nebo sestru s postižením je neschopnost vykonávat různé běžné činnosti, jak třeba říká Hana: *„No hlavně mi vadilo, že nevidí, že jsem si s ním nemohla hrát a to je všechno.“* Nebo dalším rozdílem a následným problémem může být i nedostatečná nebo špatná komunikace. Podobně jak popsal Kuba postižení svého bratra Marka: *„No, nijak mi to nevadí. Ale je to teda trochu negativní, protože to co mi asi na tom vadí, je, že si s ním nemůžu normálně povídat. Jako by, že by to bylo jiný, kdyby byl normální a ne nemocnej, že bych se s ním mohl bavit a tak. Ale jinak je to v pohodě.“*

Větší část sourozenců si vůbec nevzpomíná na období, kdy si začali uvědomovat, že je jejich bratr nebo sestra jiný než ostatní, vše přicházelo postupně a přirozeně. Avšak všichni sourozenci až na dva, kteří nemají žádný zájem o postižení jejich sourozence se sami postupem času začali zajímat o odlišnost jejich sourozence s postižením. Vypyтали se rodičů na odlišnost a postižení svého sourozence.

Pět sourozenců dětí s kombinovaným postižením je přesvědčeno o tom, že je jejich sourozenec s postižením nějakým způsobem ovlivnil. Podle jejich odpovědí, převážně pozitivně. Jsou tolerantnější k lidem s postižením, mají větší snahu svému sourozenci pomáhat, jsou kamarádštější a mají tendence se ho zastávat jako Jana, která říká: *„Protože Kamilka zlobí, tak většinou, hmm vlastně, jak se tomu říká? No většinou zlobí a taťka jí nadává, protože třeba otravuje mamku, když pracuje a chce bonbón a taťka jí teda vynadá a Kamilka pak brečí. A já se jí pak zastávám, protože jí mám tolik ráda, že bych asi bez ní*

nemohla ani být. “

Na druhou stranu dva sourozenci jsou přesvědčeni o tom, že je postižení jejich sourozence nijakým způsobem neovlivnilo. Dále pět sourozenců přiznává, že jejich vztah se sourozencem s postižením stále stejný a nijak se nezměnil. Jen dva sourozenci odpověděli, že si myslí, že se jejich vztah se sourozencem s postižením postupem času změnil k lepšímu. Jak popisuje Tereza: *„Jo změnil, snažím se jí teď víc pomáhat, aby jakože to neměla tak těžký“.*

Sourozenci jsou starostlivější a zodpovědnější. Všichni sourozenci až na jednoho pomáhají rodičům s péčí o bratra nebo sestru s postižením, mají zájem si se sourozencem hrát a starají se o něj.

Role sourozence dítěte s postižením je mnohdy náročná a vyčerpávající. Sourozenci mohou někdy zažívat pocit méněcennosti a žárlivosti. Z odpovědí respondentů je zjevné, že se jich problém se žárlivostí na sourozence s postižením nedotýká. Na mou otázku *„Žárlil jsi někdy?“* Odpověděli čtyři sourozenci negativně, nikdy nepocítovali žárlivost vůči svému sourozenci s postižením. Tři sourozenci odpověděli pozitivně, přiznali, že na svého sourozence někdy žárlí, ale ve všech případech se jednalo převážně jen o dětskou závist, že sourozenec s postižením má něco více nebo nějaké výhody než sourozenec bez postižení. Toto krásně vystihuje odpověď Terezy, která na mou otázku *„Žárlila jsi na sestru někdy?“* říká: *„Ne. No vlastně jo, když jdeme na nějaký výlet, tak jí závidím, že se veze a já musím jít pěšky“*

Poté jsem se pokusila vyhodnotit odpovědi na otázky týkající se druhé dílčí otázky na téma vrstevnických vztahů

„Je pro sourozence bez postižení těžké navazovat a udržovat vrstevnických vztahů?“

Navazování a udržování vrstevnických vztahů je u každého sourozence dítěte s postižením individuální. Záleží na jeho intelektu, průbojnosti a mnoha

nejrůznějších okolnostech. Ale i přes to toto vytváření a udržování vrstevnických vztahů mohou mít sourozenci dětí s postižením ztížené skutečnosti, že mají sourozence s postižením.

Všichni dotazovaní sourozenci dětí s postižením mají kamarády, se kterými jsou v každodenním kontaktu. Ne všichni jejich kamarádi, ale ví, že mají sourozence s postižením. Každý sourozenec má několik málo nejbližších kamarádů, kteří znají jeho sourozence s postižením osobně. Reakce nejbližších kamarádů bývají dost podobné tomu, co popisuje Kuba: „*No reagovali celkem normálně, snažili se být takoví vlídní a tak.*“ Podobně to popisuje i Tereza: „*No moc mi nezáviděli a říkali, že prostě by to nechtěli mít a někdy je jim to aji líto, že se to stalo. A třeba mojí sestřenici je to asi hodně líto s tou jsme to probírali, protože nás hodně třeba vidá a někdy s Barčou dělá i úkoly a pomáhá jí, taky hodně*“

Reakce vrstevníku na postižení sourozence jejich vrstevníka jsou různorodé, ale prostřednictvím odpovědí na rozhovorové otázky si troufám konstatovat, že vrstevníci jsou po většinou tolerantní, přátelští a ohleduplní. Ale i přes to se v odpovědích objevily tři negativní postoje vrstevníků, kteří nejsou úplně chápaví a solidární. Svou negativní zkušenost mi popsala Tereza: „*No jedna spolužačka ze školy, říkala, že jako, že by si s ní, kdyby ji měla, moc nehrála a že by jí i třeba ubližovala*“ také David mi povykládal svou zkušenost ze školy, kde se mu posmívá spolužák Kuba. David na mou otázku jestli se mu někdy někdo posmíval proto, že má bratra s postižením, říká: „*Jo Kuba ten se mi posmívá docela často, když mě chce nějak naštvat, tak se mě posmívá, že mám postiženého bráchu, a že jsem ještě víc postiženém než on.*“ Podobnou zkušenost měla i Jana, která říká: „*Jo, nebylo to úplně posmívání, ale někdy se stalo, že ve škole Týna došla s Magdou a vykládaly, že Kamilka nějak zmáčkla Elišku, to je její kamarádka. No tak já jsem říkala, že Magda říkala, že ona to neviděla a že to nedokáže posoudit, jestli jo nebo ne a Týna říkala, že Kamilka*

jí mohla zlomit ruku a, že jí mohla ublížit a tak. A jsem Elišce říkala, aby se ke Kamilce nepřibližovala, že by jí mohla ublížit Kamilka. A pak holky přišly. A já jsem tam pak dokonce u svačiny začala brečet protože, se mi to vůbec nelíbilo, že jí pomlouvají.“ Sourozenci se s touto situací vyrovnávají dobře, ví, že jejich sourozenec s postižením za své postižení nemůže, že je nemocný. Vrstevníci sourozenců dětí s postižením nemají většinou zájem se se sourozencem jejich vrstevníka blíže kamarádit a komunikovat, málo kdy s nimi přichází do kontaktu. Ve dvou případech měli vrstevníci sourozence bez postižení potřebu se blíže zajímat o postižení sourozence jejich vrstevníka a ptali se sourozenců na postižení jejich bratra a sestry. David jako jediný ze všech dotazovaných sourozenců měl problém si udržet kamaráda. Na mou otázku jestli se mu někdy stalo, že by se s ním někdo nechtěl kamarádit právě proto, že má sourozence s postižením, David odpovídá: *„Jo právě s tím Kubem, protože on byl u mě a pak jsme se asi tak na měsíc rozkamarádili, protože Kuba se mi potom ve škole posmíval, že mám postiženého brácha.“* V obdobné situaci je podle své odpovědi i Tereza, která však s kamarádkou, která se jí posmívala, kamarádí pořád. Tereza říká: *„No ona se mnou jako kamarádí a já s ní jako taky, že když se tak kamarádíme tak o ní nemluvíme, jako ví, že ju mám, ale jakože kdybych ju neměla.“*

Všichni ostatní sourozenci nemají žádný problém s vytvářením nebo udržováním vrstevnických vztahů. Díky všem odpovědím, i přes pár negativních zkušeností sourozenců dětí s postižením si trůfám konstatovat, že sourozenci dětí s postižením nemají větší problém při vytváření a udržování vrstevnických vztahů. Sourozenci dětí s postižením nemají tedy vytváření a udržování vrstevnických vztahů o nic těžší než sourozenci dětí bez postižení.

Dále jsem se pokusila vyhodnotit odpovědi na otázky týkající se třetí dílčí otázky na téma hodnocení vrstevnických vztahů

„Jak hodnotí sourozenci bez postižení vlastní vrstevnické vztahy?“

Sourozenci jsou převážně toho názoru, že jejich sourozenec s postižením nemůže nijakým způsobem ovlivňovat jejich vrstevnické vztahy. Jediní dva respondenti, Tereza a David jsou přesvědčeni o tom, že jejich sourozenec může ovlivňovat její vztahy s vrstevníky. Tereza říká: „*No, protože třeba by jim to bylo líto, anebo by chtěli třeba pomoci, aby taková nebyla a tak.*“

Na mou otázku, co to teda znamená, mi Tereza odpověděla: „*No že by mi chtěli víc pomáhat a více se mnou jako kamarádit.*“

Z Tereziny odpovědi je patrné, že je toho názoru, že její sestra může její vrstevnické vztahy ovlivňovat pozitivním způsobem, naopak z výpovědi Davida vyplývá, že ten je opačného názoru. David říká: „*Jo, já jsem jeden čas kamarádil s jedním klukem a on se semnou potom nechtěl už kamarádit, když se dozvěděl, že mám postiženého bratra.*“ Davidova zkušenost jasně ukazuje na to, že jeho bratr Adam ovlivnil jeho vrstevnický vztah s kamarádem negativně. Sourozenci dětí s postižením mají každý jen pár kamarádů, ale jsou s tím spokojeni. Jedem ze sourozenců by jich chtěl víc. Žádný z respondentů si nestěžoval, že by měl málo kamarádů z toho důvodu, že má bratra nebo sestru s postižením. Všichni jsou spokojeni s tím, kolik kamarádů mají. Díky odpovědím na otázky si troufám říci, že Sourozenci dětí s kombinovaným postižením hodnotí své vlastní vrstevnické vztahy pozitivně, tedy dobře.

A na konec jsem se pokusila vyhodnotit odpovědi na otázky týkající se poslední čtvrté dílčí otázky na téma ovlivňování vrstevníků

„*Může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevníky sourozence bez postižení?*“

Většina sourozenců dětí s postižením je přesvědčena o tom, že jejich sourozenec s postižením nemůže žádným zásadním způsobem ovlivnit jejich vrstevníky. Čtyři sourozenci odpověděli, že si myslí, že jejich sourozenec nemůže nijak ovlivňovat jejich vrstevníky. Ale na druhou stranu tři sourozenci odpověděli kladně, myslí si, že jejich sourozenec díky svému postižení může

jejich vrstevníky pozitivně ovlivnit. Kuba je přesvědčen, že jeho bratr může jeho vrstevníky pozitivně ovlivnit a říká: „*Myslím si, že jsou tolerantnější*“. Také Jana říká: „*Myslím, že jo. Mají Kamilku rádi*.“ David si rovněž myslí, že jeho bratr Adam může jeho vrstevníky ovlivnit pozitivně, a říká: „*No, že pak budou vědět, že takoví lidi, nemocní za to nemůžou*.“ Díky těmto odpovědím mohu říci, že sourozenec s postižením v některých případech může ovlivnit vrstevníky jejich sourozence bez postižení. Mohou být více tolerantní a ohleduplní než ostatní děti, které ve svém okolí nemají sourozence dětí s postižením.

5 Shrnutí výsledků šetření

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením dle vyhodnocení odpovědí týkajících se první dílčí otázky v první části, **vnímají svého sourozence s postižením** pozitivně. Sourozenci bez postižené postižení svého sourozence buď nevnímají vůbec, nebo se ho snaží nevnímat.

Pro sourozence bez postižení dle vyhodnocení odpovědí týkajících se druhé dílčí otázky v druhém bodě, **není těžké navazování a udržování vrstevnických vztahů**. Sourozenci dětí s kombinovaným postižením nemají až na pár výjimek větší problém při navazování a udržování vrstevnických vztahů.

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením dle vyhodnocení odpovědí týkajících se třetí dílčí otázky ve třetí části, **hodnotí vlastní vrstevnické vztahy** dobře.

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením jsou až na nějaké výjimky, většinou přesvědčeni o tom, že jejich sourozenec s postižením nijakým způsobem neovlivňuje jejich vrstevnické vztahy.

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením podle vyhodnocení odpovědí týkajících se poslední čtvrté dílčí otázky, jsou přesvědčeni o tom, že jejich sourozenec s postižením nemůže nikterak ovlivňovat jejich vrstevníky. Ale i přes tuto větší část negativních odpovědí se v šetření objevily i tři pozitivní odpovědi, díky kterým si troufám konstatovat, že v ojedinělých případech **může sourozenec s postižením ovlivňovat vrstevníky sourozence bez postižení**.

Podle vyhodnocených odpovědí na všechny čtyři dílčí otázky si troufám zodpovědět, pozitivně otázku „*Může sourozenec s postižením ovlivňovat vytváření vrstevnických vztahů sourozence bez postižení?*“

Sourozenci dětí s kombinovaným postižením i přes to, že podle odpovědí většinou nepocítují zásadní vliv sourozence s postižením na jejich vrstevnické

vztahy, jsou jejich vrstevnické vztahy sourozencem s postižením částečně ovlivněny, ať už přímo nebo nepřímo. Dle odpovědí sourozenců dětí s kombinovaným postižením na otázky týkající se vrstevnických vztahů je patrné, že jejich vrstevnické vztahy jsou ovlivněny spíše pozitivním způsobem nikoliv negativním. Vrstevnických vztahů může být ovlivněny přímo sourozencem s postižením, ale i nepřímo, samotným chováním sourozence bez postižení, který může být sám působením sourozence s postižením ovlivněn a tímto ovlivněním, tedy svým do jisté míry odlišným chováním sám ovlivňovat vlastní vrstevnické vztahy.

6 Kritické hodnocení šetření

Metodologická část mé práce je sociologické šetření, který jsem prováděla v tomto rozsahu zatím poprvé. Pro své šetření jsem si vybrala 7 respondentů, se kterými jsem dělala polostrukturované rozhovory. Na již předem vytvořené otázky jsem prostřednictvím jejich odpovědí, zodpověděla nejprve čtyři dílčí otázky a poté hlavní základní otázku. Problém může být v tom, že jsem své respondenty vybírala dle svých možností a výběr nebyl čistě náhodný. Dále může být v práci patrný nedostatek mých zkušeností s kvalitativním šetřením. Myslím tím především své rozhovorové otázky, které jsem vytvářela poprvé. Jsem si také vědoma toho, že jsem se mohla dopustit určitých chyb a nepřesností, které mohly ovlivnit výsledky a kvalitu šetření. Ale přesto si dovoluji tvrdit, že jsem do podstaty zkoumaného problému pronikla a snažila se ho co nejpodrobněji a nejsvědomitěji prozkoumat.

7 Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila srozumitelně popsat postoje vrstevníků a celé společnosti k lidem s postižením. Chtěla jsem poukázat na většinový pohled společnosti, který může ovlivňovat vztahy mezi vrstevníky. Cílem mé práce bylo zaměřit se na vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením, proto jsem se v teoretické části práce stručně věnovala popisu a možným kombinacím sdruženého neboli kombinovaného postižení. Ve druhé kapitole teoretické části práce, jsem se zaměřila na výchovu dětí a komunikaci v rodině s dítětem s kombinovaným postižením. Dále jsem se také věnovala sourozencům dítěte s kombinovaným postižením, jejich specifickému sourozeneckému vztahu a působení sourozence s postižením na sourozence bez postižení. V poslední kapitole teoretické části jsem se zaměřila na nejvýznamnější část své bakalářské práce a tou jsou vrstevnické vztahy sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Zbývala jsem se obecným pojetím vrstevnických vztahů, popisu dvou základních vrstevnických skupin, vlivu sourozence s postižením na vrstevníky sourozence bez postižení a chápání vlastních vrstevnických vztahů samotnými sourozenci bez postižení. V této poslední kapitole jsem se několikrát dotýkala nejrůznějších problémů a úskalí komplikujících vytváření a udržování vrstevnických vztahů sourozenců dětí s kombinovaným postižením. Myslím, že cíl práce se mi podařil splnit a to díky zajímavým výpovědím sourozenců dětí s kombinovaným postižením, které obohatily praktickou část mé práce a pomohly mi odpovědět na dílčí otázky a tím zodpovědět hlavní cílovou otázku.

Cílem mé práce bylo odpovědět na hlavní cílovou otázku - „*Může sourozenec s postižením ovlivňovat vytváření vrstevnických vztahů sourozence bez postižení?*“ Ano sourozenec s postižením může ovlivňovat vrstevnické vztahy sourozence bez postižení.

Dle odpovědí sourozenců dětí s kombinovaným postižením na otázky týkající se vrstevnických vztahů je patrné, že jejich vrstevnické vztahy jsou ovlivněny pozitivním způsobem nikoliv negativním.

8 Seznam použité literatury

8.1 Monografie

BLAŽEK, Bohuslav, Jiří KUČERA a Jiřina OLMROVÁ. *Světy postižených: (sociální posila v rodinách s mentálně retardovaným dítětem)*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1988, 179 s. ISBN 08-083-88.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Vyd. 3. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

FITZNEROVÁ, Ivana. *Máme dítě s handicapem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 159 s. ISBN 978-80-7367-663-6.

GILLBERG, Christopher. *Autismus - zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003, 122 s. ISBN 80-7178-856-2.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 286 s. ISBN 978-80-7367-628-5.

HILL, Elizabeth L., FRITH, Uta, Understanding Autism: Insights from Mind and Brain, *Philosophical Transactions of the Royal Society* 358 (2003), 281-289

HRDLIČKA, Michal. *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 208 s. ISBN 80-7178-813-9.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000, 223 s. ISBN 80-7178-430-3.

LUĐÍKOVÁ, L. Problematika osob s vícenásobným postižením. In NOVOTNÁ, M.; MICHALOVÁ, Z. *Specifické poruchy učení na druhém stupni ZŠ a na školách středních: materiál určený učitelům a rodičům dětí s dyslexií, dysgrafií, dysortografií*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2001. 102 s. ISBN 8073110008.

MARKOVÁ, Zdeňka, STŘEDOVÁ, Ljuba. *Mentálně postižené dítě v rodině*. Vyd. 1. Praha: Knižnice speciální pedagogiky, 1987, s. 19 ISBN neuvedeno

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodičům mentálně postižených dětí*. 1. vyd. Praha: H & H, 1992, 16 s. ISBN 80-85467-52-6.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 123 s. ISBN 978-80-247-2075-3.

OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Metody práce u jedinců s těžkým postižením a více vadami*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 146 s. ISBN 80-210-3819-5.

RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem: aplikovaná behaviorální analýza*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, 127 s. ISBN 80-7367-102-6.

SCHOPLER, Eric a Gary B MESIBOV. *Autistické chování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 303 s. ISBN 80-7178-133-9.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2006, 198 s. ISBN 80-7367-060-7.

VITÁSKOVÁ, Kateřina, Eva SOURALOVÁ a Libuše LUDÍKOVÁ. *Zefektivnění studia a profesního uplatnění handicapovaných studentů na vysokých školách*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 89 s. ISBN 80-244-0621-7.

THOROVÁ, Kateřina. *Poruchy autistického spektra: včasná diagnóza branou k účinné pomoci: [informační příručka]*. Vyd. 2. Praha: APLA, c2008, 60 s. ISBN 978-80-254-6339-0.

8.2 Elektronické zdroje

Každodeník o dětech a rodinách [online]. (cit. 8. dubna 2013). URL: <http://www.rodina.cz/>

Raná péče [online]. Asociace pomáhající lidem s autismem (cit. 16.

dubna 2013). URL: <http://www.praha.apla.cz/rana-pece-2.html>

Společnost pro ranou péči [online]. (cit. 12. dubna 2013). URL: <http://www.ranapece.cz/>

VENCL, Jiří, Diskriminace [online]. Národní rada osob se zdravotním postižením ČR (cit. 14. dubna 2013). URL: <http://www.nrzp.cz/diskriminace>

8.3 Jiné zdroje

JANOŠEK, Jaromír. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 185 s. ISBN 1468388

PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Paido, 2006, 404 s. ISBN 80-7315-120-0.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3.

VELČOVSKÁ, Eliška. *VRSTEVNICKÁ SKUPINA – vztahy mezi vrstevníky ve školní třídě*. Olomouc, 2011. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta

VÍTKOVÁ, Marie. *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a speciální*. Brno: Paido, 2004, 463 s. ISBN 80-7315-071-9.

VOKURKA, Martin a Jan HUGO. *Praktický slovník medicíny*. 5. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1998, 490 s. ISBN 80-85800-81-0.

9 Příloha A

Rozhovor 1

Rozhovor s Davidem 10 let bratrem od Adama 16 let

(Tazatel= T, Respondent David=R)

1. T: „Jak se jmenuje tvůj bráška?“

R: „Adam.“

2. T: „Kolik má roků?“

R: „Teďka bude mít 16.“

3. T: „Víš, jaké postižení Adámek má? Můžeš mi to nějak popsat?“

R: „No byl na magnetické rezonanci a zjistili mu, že má málo závratů v mozku.“

T: „No a co to znamená?“

R: „No, že mu to vlastně brání v děláni některých činností.“

T: „A v jakých třeba? Co neumí?“

R: „No neumí běhat třeba, přestává úplně chodit a pořádně mluvit.“

T: „A ještě něco?“

R: „Jo a je autista.“

T: „Víš co to autismus je nebo jak se to projevuje?“

R: „Nevím, no od ostatních lidí se chová trošku jinak.“

T: „A jak jinak?“

R: „No třeba když chce něco vyjádřit, třeba jít ven nebo dovnitř, tak řekne třeba, že má hlad nebo tak něco a my ho tam dovedeme a on tam chytí kočku, aby si s ní mohl hrát, a vůbec nemá hlad.“

4. T: „Uvědomuješ si to, že je Adámek jiný? Pamatuješ si, když sis poprvé začal všímat, že je Adámek jiný?“
R: „No to si moc nepamatuju.“
R: „Nevím.“
5. T: „Zajímalo tě proč je Adámek postižený nebo to nevnímáš a je ti to jedno?“
R: „Jo zajímalo.“
T: „A Vyptával ses na to?“
R: „No někdy až ve 3 letech.“
6. T: „Mluvili s tebou někdy rodiče o Adámkově postižení, vysvětlili ti jeho postižení někdy? „
R: „Jo mluvili.“
T: „A co ti říkali, jak ti to vysvětlovali?“
R: „No, že je nemocnej, postiženej a proto se chová jinak a nemůže chodit.“
7. T: „Jak ty sám vidíš, Adámka a jeho postižení? Zajímá jsi se o to nějak víc, proč je Adámek postižený?“
R: „Normálně, já se toho snažím nevšímat.“
8. T: „Myslíš si, že tě to Adámkovo postižení, ta jeho odlišnost nějak změnila nebo nějak ovlivnila? Že bys byl třeba více kamarádský nebo že bys více pomáhal lidem?“
R: „Jo to jo.“
R: „V něčem je to dobrý a v něčem špatný.“
T: „A v čem je to dobrý a v čem zase špatný, popiš mi to.“

R: „No dobrý je to v tom, že když má dobrou náladu tak mě třeba obejmě a umí mě rozesmát.“

T: „A špatný je to v čem?“

R: „No on když někoho obejmě, tak vlastně ho obejmě tak, že ho poškrábe a to bolí.“

R: „A ještě si před ním nesmím hrát, protože on mě bere hračky a myslí si, že jsou jeho.“

T: „A spolu si hrajetě?“

R: „Jo když má dobrou náladu, protože když má špatnou tak všelek den jenom chodí po bytu a pořád si stěžuje.“

9. T: „Změnil se tvůj vztah k Adámkovi nějak nebo ho bereš pořád stejně? Bereš ho pořád tak, jak jsi ho brala, když jsi byl menší nebo ne?“

R: „No asi ne, ale jeden čas měl Adam záchvaty vzteku a já jsem se musel zavírat v pokojíčku a zamykat.“

T: „Teď už je to lepší?“

R: „Jo teď už jo, teď má častěji dobrou náladu.“

10. T: „Pomáháš často rodičům s péčí o Adámka?“

R: „Jo tak pomáhám mu chodit na záchod nebo mě Adam sám někdy požádá, abych mu pustil Hurvínka, hudbu, youtubko a tak to mu vždycky pomůžu.“

11. T: „Bylo někdy nějaké období, kdy jsi si s Adámkem nerozuměl?“

R: „Když měl ty záchvaty, to jsem se ho i bál a byl jsem z toho nešťastnej a chtěl jsem zdravého bratříčka, s kterým bych si mohl hrát.“

12. T: „Žárlil jsi někdy na Adámka? Měl si někdy pocit, že se mu rodiče věnují

více než tobě nebo, že ho mají radši než tebe?“

R: „Někdy jo, ale to je jen když třeba, když mu mamka pomáhala a nevěnovala se mě, tak mi to vadilo.“

R: „A byl jsem taky naštvanej, že Adam může všechno a já nesmím nic. Ale mamka mě na to vždycky odpovídala, že Áďa nemůže všechno, že mu nemám co závidět.“

13. T: „Trávíte spolu společný čas?“

R: „Jo.“

T: „Kolik času spolu trávíte?“

R: „No tak doma po škole, já ho pozdravím, pak se jdu nasvačit a pak třeba, když Áďa chce postit Hurvínka nebo tak něco tak mu tak pomáhám. Áďa, když si chce hrát tak si přijde sám.“

14. T: „Ví tví kamarádi nebo spolužáci ze školy, že máš brášku s postižením?“

R: „Jo, protože už skoro všichni kamarádi už u mě byly a všimli si toho, že má už 16 let a třeba si pořád hraje s hračkama.“

15. T: „A jak na to reagovali, co na to říkali? Vadilo to někomu, že máš postiženého brášku?“

R: „No říkali třeba on má 16 let a pořád si hraje s takovýma hračkama a vždycky se začali smát strašně.“

T: „A dělali si z něj ještě potom nějak víc srandu?“

R: „Ne, oni už to pak pochopili.“

T: „A ptali se tě na Adámka nebo jeho postižení někdy?“

R: „Jo“

T: „A co jsi jim říkal?“

R: „Já už si to nepamatuju, protože to bylo v první třídě, ale pokusil jsem se

jim to nějak vysvětlit.“

16. T: „Znají tví kamarádi Adámka osobně? Že by sem domů někdo za tebou chodil nebo tak?“

R: „Jo, ale já si nesmím vzít kamaráda třeba k sobě, protože on začne křičet a vadí mu to.“

T: „A stalo se to někdy, že by začal křičet, když jsi doma někoho měl?“

R: „Jo. Když tam byla Matylda, tak my jsme si tam hráli a on k nám hnedka přišel a začal křičet.“

17. T: „Pamatuješ si, jak na to reagovali? Snažili se s ním nějak třeba bavit nebo skamarádit?“

T: „A Matylda na to reagovala jak?“ „Bála se ho?“

R: „Ne ona je spíš takovej kluk takže mu odsekla, že je debil.“

T: „Ale potom to už nějak neřešila, nesmála se ti třeba?“

R: „Ne.“

18. T: „Chodíte spolu ven mezi tvé kamarády?“

R: „Ne.“

19. T: „Posmívali se ti někdy, že máš brášku, který je postižený.“

R: „Jo Kuba ten se mi posmívá docela často, když mě chce nějak naštvat tak se mě posmívá, že mám postiženého bráchu a, že jsem ještě víc postiženém než on.“

T: „Jak často se ti posmívá?“

R: „Třeba jednou každý měsíc, takže docela často.“

T: „A jak se ti posmívá.“

R: „No, že já mu něco řeknu, on se tomu začne smát a řekne, že mám

postiženého bratra a že jsem ještě víc postiženém než on.“

T: „A ty mu na to něco řekneš, když se ti tak směje?“

R: „No teď už ne, protože vím, že čím víc já se rozčílím, tím víc on z toho má srandu.“

T: „A dřív si mu na to říkal co?“

R: „Že je blbej a říkal sem mu, že za to Adámek nemůže. Že kdyby se s tím narodil taky jeho brácha tak by jsem se jemu mohl zase posmívat.“

20. T: „Stalo se ti někdy, že by se s tebou někdo nechtěl kamarádit právě proto, že máš brášku s postižením? Nebo naopak, že ty by jsi se nechtěla kamarádit s někým kdo neměl rád tvého sourozence?“

R: „Jo právě s tím Kubem, protože on byl u mě a pak jsme se asi tak na měsíc rozkamarádili, protože Kuba se mi potom ve škole posmíval, že mám postiženého bráchu.“

21. T: „Měla jsi někdy kvůli tomu, že je Adámek jiný problém, udržet si kamarády?“

R: „Jo.“

22. T: „Myslíš si, že může Adámek nebo jeho postižení nějak, jakýmkoliv způsobem ovlivňovat tvoje kamarádské vztahy?“

R: „Jo, já jsem jeden čas kamarádil s jedním klukem a on se semnou potom nechtěl už kamarádit, když se dozvěděl, že mám postiženého bratra.“

T: „A mrzelo tě to?“

R: „Jo.“

23. T: „Máš nebo jsi někdy měla problém se skamarádit?“

R: „Ne.“

24. T: „Máš hodně kamarádů?“

R: „Ani ne, ve škole mám asi tak tři no pět.“

T: „Jsi s tím spokojená? Chtěla bys jich víc, nebo ti to stačí?“

R: „Jo chtěl, ale on se mnou nikdo nechce kamarádit“

T: „A myslíš, že to může být kvůli Adámkovi?“

R: „Ne oni ho ještě ostatní neznají.“

25. T: „Myslíš si, že může Adámek nebo jeho postižení nějak ovlivnit tvé kamarády nebo spolužáky? Že by byli třeba vnímavější a více tolerantní vůči postižením?“

R: „Jo myslím, že jo“

T: „A jak?“

R: „No, že pak budou vědět, že taková lidi, nemocní za to nemůžou.“

26. T: „Stalo se už někdy, že by Adámek změnil někdy nějakého z tvých kamarádů?“

R: „Nevím asi ne.“

Rozhovor 2

Rozhovor s Emilem 12,5 let bratrem od Oldy 11 let

(Tazatel= T, Respondent Emil=R)

1. T: „Jak se jmenuje tvůj bratr?“

R: „Olda.“

2. T: „Kolik má roků?“

R: „11“

3. T: „Víš jaké postižení Olda má? Můžeš mi to popsat?“

R: „Má těžký autismus a těžkou mentální retardaci.“

T: „Jak těžký autismus? Víš co je autismus, jak se projevuje?“

R: „No nevím přesně, nízkofunkční? Nevím. Neumí mluvit, dělá pořád jednu věc dokola třeba několik měsíců.“

T: „A co třeba dělá jak se chová?“

R: „Mlátí třeba s kostičkama pořád o sebe, potom mlátí třeba hlavou o zeď a tak.“

T: „A, když bouchá hlavou o zeď, tak je proč? Je to ze vzteku?“

R: „Jo většinou je vzteklej“

4. T: „Pamatuješ si, když sis poprvé začal všimnout, že je Olda jiný?“

R: „Ne. Ani moc ne.“

5. T: „Zajímalo nebo zajímá tě proč je Olda postižený nebo to nevnímáš?“

R: „Ne nezajímalo.“

6. T: „Mluvili s tebou někdy rodiče o Oldově postižení, vysvětlili ti jeho postižení někdy?“
R: „Moc ne.“
T: „A ani trošku tě to nezajímalo?“
R: „Ne, moc ne.“
T: „A jak ses teda dozvěděl, že má autismus?“
R: „No protože se nechová normálně a mamka to říkala, že je nemocnej, ale nějak víc jsme se o tom nebavili.“
7. T: „Jak ty sám vnímáš Oldovo postižení? Vidiš to pozitivně nebo negativně?“
R: „No někdy mě to vadí trochu protože, když se přiblížím do jeho prostoru tak mě vyhání. Ale jinak ho беру normálně.“
8. T: „Myslíš si, že tě to, že je Oldovo postižený nějak změnilo nebo nějak ovlivnilo?“
R: „No trochu jo, ale jen, třeba když vidím postižený lidi na ulici, tak poznám, že jsou asi postižení.“
T: „Takže jsi tolerantnější?“
R: „Jo.“
9. T: „Změnil se tvůj vztah k Oldovi nějak nebo ho bereš pořád stejně? Bereš ho pořád tak jak jsi ho brala, když jsi byl menší?“
R: „Ne moc ne, беру ho pořád stejně. Teď si sním víc hraju než dřív, takový ty hry pro tříletý děti a tak, ale jinak ho беру pořád stejně.“
10. T: „Pomáháš rodičům s péčí o Oldu?“
R: „Jo.“

T: „A jak pomáháš?“

R: „No tak třeba mu zapnu televizi protože on pořád kouká na televizi.“

T: „A pomáháš, když třeba mamka nebo tat'ka potřebují Oldu pohlídat?“

R: „Jo vždycky ho pohlídám.“

T: „A hraješ si s ním třeba i sám od sebe?“

R: „Jo, ale on je obvykle trochu vzteklej a ne vždycky si chce hrát.“

11. T: „Bylo někdy nějaké období, kdy sis s ním nerozuměl?“

R: „No má někdy období, kdy je hodně agresivní, ale mě to ani moc neštve.“

T: „Takže ti to nevadí?“

T: „Ne“

12. T: „Žárlil jsi na něj někdy?“

R: „Ne.“

R: „Jenom, že má v pokoji televizi jinak nic víc.“

T: „Ani třeba, že by se mu rodiče více věnovali?“

R: „Ne.“

13. T: „Trávíte spolu společný čas?“

R: „Jo, když jsme třeba u někoho kdo má velkou zahradu tak jsme venku, ale doma má tu televizi a furt na ni kouká.“

14. T: „Ví tví kamarádi nebo vrstevníci, že máš brášku s postižením?“

R: „Někteří jo, ale jim to vůbec nevadí.“

15. T: „A jak na to reagovali, co na to říkali, vše teda v pořádku? Nikomu to nevadilo, že máš postiženého brášku?“

R: „Ne, říkali třeba, že je to jako blbý, ale nic víc.“

T: „A zajímalo je to co mu je nebo proč je postižený?“

R: „No tak ptali se“

T: „A jak jsi jim to vysvětloval nebo jak jim to vysvětluješ?“

R: „No řeknu jim, že má autismus a to jim stačí.“

16. T: „Znají tví kamarádi Oldu osobně? Že by sem domů někdo za tebou třeba chodil nebo tak?“

R: „No pár jo.“

T: „A jak s bráškem třeba komunikují, mají snahu se s ním kamarádit?“

R: „No ani ne, on je vždycky ve svém pokoji a my jsme třeba v kuchyni. A pak si jen pro něco jde a tak, ale nevšímá si nás.“

T: „Takže se moc nevidají, nepřichází s ním moc do kontaktu?“

R: „Ne“

T: „A neměli s tím někdy třeba problém, že by jim to vadil? Že by sem nechtěli kvůli němu třeba chodit?“

R: „Ne.“

17. T: „Pamatuješ si jak na to reagovali?“

R: „Normálně, nic neříkali.“

T: „Chodíte spolu ven mezi tvé kamarády?“

R: „Ne.“

18. T: „Posmívali se ti někdy kvůli tomu, že máš brášku s postižením?“

R: „Ne.“

19. T: „Stalo se ti někdy, že by se s tebou někdo nechtěl kamarádit právě proto, že máš brášku s postižením? Nebo naopak, že ty by ses ty nechtěla kamarádit

s někým kdo neměl rád tvého sourozence?

R: „Ne nestalo.“

20. T: „Měla jsi někdy kvůli tomu, že je Olda postižený problém, udržet si kamarády?

R: „Ne.“

21. T: „Myslíš si, že může Olda nebo jeho postižení nějak, jakýmkoliv způsobem ovlivňovat tvoje kamarádské vztahy?“

R: „Ne.“

22. T: Máš nebo jsi někdy měla problém se skamarádit?

R: „Ne.“

23. T: „Máš hodně kamarádů?“

R: „Jo.“

24. T: „Jsi s tím spokojený? Chtěl bys jich víc, nebo ti to stačí?

R: „Jsem spokojenej“

25. T: „Myslíš si, že může Olda nebo jeho postižení nějak ovlivnit tvé kamarády nebo vrstevníky, že by byli třeba více vnímavější nebo víc třeba tolerantnější vůči postižením?“

R: „Ne myslím si, že ne.“

26. T: „Takže se ti asi nikdy nestalo, že by Olda změnila nebo ovlivnila někdy nějakého z tvých kamarádů?

R: „Ne.“

Rozhovor 3

Rozhovor s Terezou 9 let sestrou od Barbory 9 let

(Tazatel= T, Respondent Tereza=R)

1. T: „Jak se jmenuje tvoje sestřička?“
R: „Barča.“

2. T: „Kolik má roků?“
R: „ 9 my jsme dvojčata.“

3. T: „Víš jaké postižení Barunka má, umíš její postižení popsat, můžeš mi ho popsat? „
R: „Jako co neumí?“
T: „Ano, co třeba neumí nebo v čem je jiná.“
R: „No tak neumí moc dobře chodit. Zkouší se už sama nakrmit, ale nějak jí to zatím ještě nejde a neumí moc dobře mluvit.“
T: „A když špatně chodí tak chodí o berlích nebo má vozíček? „
R: „ Má vozíček, ale jako snaží se, vždycky se chytne linky, vytahuje se a chce vstát.“

4. T: „Pamatuješ si, kdy sis poprvé začala všímat toho, že je Barunka jiná? Můžeš mi o tom povykládat?“
R: „No moc ne, nepamatuji si to.“

5. T: „Zajímalo nebo zajímá tě její postižení nebo ho nevnímáš?“
R: „No moc mě to nezajímalo.“

- T: „Ani to, že třeba zvládáš něco lépe než ona a tak?“
R: „No zvládne si hrát, hrajeme různé hry, třeba hodí kostkou no, ale teda taky někdy něco nezvládá.“
T: „A co třeba?“
R: „Třeba běhat a tak.“
6. T: „Mluvili s tebou někdy rodiče o Barunčině postižení, vysvětlili ti její postižení někdy?“
R: „Ne, nepamatuji si to.“
7. T: „Jak ty sama vnímáš Barunčino postižení, to, že je jiná než ostatní děti? Všímáš si toho nebo ti to přijde normální?“
R: „Normálně, no někdy je hodná a někdy si nechce hrát a někomu třeba ubližuje, ale ne tak moc.“
T: „A tobě někdy ublížila, tak, že by jsi na ni byla třeba hodně naštvaná?“
R: „Ne to ne. Já vím, že se tak prostě narodila, že za to nemůže. Ona občas tahá třeba za vlasy a tak.“
T: „A doma jste se o Barunčině postižení opravdu nikdy nebavili?“
R: „Ne, nevím.“
8. T: „Myslíš, že právě to, že je Barunka taková, tě může nějak změnit nebo že tě to nějak ovlivnilo?“
R: „Hmm, ne.“
T: „Ne vůbec, že bys byla více kamarádká, chápavá nebo starostlivá?“
R: „Ne, myslím si, že ne.“
9. T: „Změnil se tvůj vztah k Barunce nějak od malička nebo ji bereš

pořád stejně?“

R: „Jo změnil, snažím se jí teď víc pomáhat aby jakože to neměla tak těžký.“

10. T: „Pomáháš rodičům s péčí o Barunku?“

R: „Jo.“

T: „Pomáháš protože sama od sebe chceš nebo proto, že tě o to někdy mamka nebo tat'ka poprosí třeba?“

R: „No jak kdy, někdy, že sama chci a někdy, že mě mamka nebo tat'ka poprosí.“

T: „Takže někdy ,sama od sebe chceš a někdy tě o to vaši poprosí. A jak pomáháš?“

R: „Jo, třeba si hrajeme nebo třeba když jsme venku a tat'ka něco dělá, tak ji pohlídam a něco s ní dělám, když naši potřebují.“

11. T: „Bylo někdy období, kdy sis s Barunkou nerozuměla?“

R: „Hmmm.“

T: „Že by jsi se na ni třeba hodně zlobila, byla na ni třeba našťvaná?“

R: „Hodně zas ne.“

T: „A vzpomeneš si proč to třeba bylo?“

R: „No třeba, když něco děláme a ona nedává pozor a já ji to pak chci vysvětlit aby tomu rozuměla a ona nechce, tak to mě štve.“

12. T: „Žárlila jsi na ni někdy?“

R: „Hmm.“

R: „Asi ne.“

R: „No vlastně jo, když jdeme na nějaký výlet, tak jí závidím, že se veze a já musím jít pěšky.“

T: „A nic jiného, že by se jí Vaši třeba více věnovali nebo tak něco?“

R: „Ne to ne.“

13. T: „Trávíte spolu společný čas?“

R: „Jo.“

T: „Kolik času spolu trávíte?“

R: „Tak třeba doma hodinu někdy víc.“

T: „Kde tento čas spolu trávíte nejčastěji?“

R: „Spíš venku.“

T: „A co děláte venku?“

R: „No včera třeba Barča jela na kole, jako na tom trojkole, které má vzadu takový držátko, že jí někdo může vést a pomáhat a já jsem jezdila na koloběžce.“

14. T: „Ví tví kamarádi, že máš postiženou sestřičku?“

R: „Jo.“

T: „A ví to všichni?“

R: „No úplně všichni ne.“

T: „Jak na to reagovali, co na to říkali? Vadilo to někomu, že je Barunka jiná?“

R: „No moc mi nezáviděli a říkali, že prostě by to nechtěli mít a někdy je jim to aji líto, že se to stalo. A třeba mojí sestřenici je to asi hodně líto s tou jsme to probíraly, protože nás hodně třeba vídá a někdy s Barčou dělá i úkoly a pomáhá jí taky hodně.“

T: „Terezko a kolik má sestřenice let?“

R: „Stejně jako já.“

15. T: „Ptali se tě někdy kamarádi nebo spolužáci na Barunku nebo na její postižení?“

T: „Bavili jste se někdy o Barči?“

R: „No úplně poprvé se ptali jaké má postižení, jestli mě to vadí nebo ne a tak.“

T: „A uměla jsi jim to vysvětlit? Co jsi jim na to řekla?“

R: „No, že neumí chodit a, že je nemocná. A, že mě to nevadí.“

T: „A co na to říkali oni?“

R: „No tak říkali, bylo jim to líto.“

16. T: „Znají tví kamarádi tvou sestřičku osobně?“

R: „Jo někteří jo.“

T: „Pamatuješ si jejich první reakce, jak reagovali? Kladně nebo víc záporně?“

R: „No jedna spolužačka ze školy, říkala, že jako, že by si s ní kdyby ji měla moc nehrála a že by jí i třeba ubližovala.“

17. T: „Chodíte spolu ven mezi tvé kamarády?“

R: „Ne. No jen když třeba mě mamka vyzvedá před školou, tak Barunka sedí v autě. Ale jednou, když jsme třeba byli na výletě na koloběžkách, tak jsem mamce volala ať přijede nám něco koupit, tak dojela i s Barčou. Tak ji viděli.“

T: „A měli tví kamarádi snahu se s Barunkou kamarádit?“

R: „Ne moc ne“

18. T: „Posmívali se ti někdy, že máš sestřičku s postižením?“

R: „Ne.“

19. T: „Stalo se ti někdy, že by se s tebou někdo nechtěl kamarádit právě proto, že máš sestřičku s postižením? Nebo naopak, že ty by ses

nechtěla kamarádit s někým kdo by ji neměl rád? Třeba jak si mluvila o té kamarádce?“

R: „No ona se mnou jako kamarádí a já s ní jako taky, když se tak kamarádíme tak o ní nemluvíme, jako ví, že ju mám, ale jakože kdybych ju neměla.“

T: „Takže se o ní vůbec nebavíte?“

R: „Ne.“

20. T: „Měla jsi někdy kvůli tomu, že je Barunka postižená problém, udržet si kamarády?“

R: „Nevím, asi ne.“

21. T: „Myslíš si, že může Barunka nějak, jakýmkoliv způsobem ovlivňovat tvoje kamarádské vztahy? Že právě proto, že je Barunka postižená by se s tebou nechtěly děti kamarádit nebo naopak, třeba chtěly?“

R: „Myslím, že jo.“

T: „A proč myslíš, že jo?“

R: „No, protože třeba by jim to bylo líto a nebo by chtěli třeba pomoci aby taková nebyla a tak.“

T: „A to znamená co? No že by mi chtěli víc pomáhat a více se mnou jako kamarádit.“

22. T: „Máš nebo jsi někdy měla problém se skamarádit?“

R: „Třeba, když se stydím, ale pak se skamarádím.“

23. T: „Máš hodně kamarádů?“

R: „No, trochu.“

24. T: „Jsi s tím spokojená? Chtěla by si jich víc, nebo ti to stačí?
R: „Myslím, že mi to, ale asi stačí.“
T: „ Lepší jich mít méně opravdových než moc těch falešných.“
25. T: „Myslíš si, že Barunka může nějak ovlivnit tvé kamarády?“
R: „Myslím, že jo. Že ví, že je nemocná a chtěli by pomáhat.“
26. T: „Stalo se už někdy, že by Barča nějak změnila nebo ovlivnila nějakého z tvých kamarádů?“
R: „Nevím, asi ne.“